

Emocije u dječjem likovnom stvaralaštvu

Grgić, Laura

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:251703>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-26**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Laura Grgić

EMOCIJE U DJEČJEM LIKOVNOM STVARALAŠTVU

Diplomski rad

Mentor rada:

Izv. Prof. Dr. art. Kristina Horvat Blažinović

Zagreb, rujan, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Laura Grgić

EMOCIJE U DJEČJEM LIKOVNOM STVARALAŠTVU

Diplomski rad

Mentor rada:

Izv. Prof. Dr. art. Kristina Horvat Blažinović

Zagreb, rujan, 2022.

Izjava o izvornosti diplomskog rada

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

Sažetak

Emocije u dječjem likovnom stvaralaštvu

Emocionalni dio razvoja intenzivno počinje u dobi od 5 godina te se u dobi pred polazak u školu značajnije intenzivira. Ipak, emocionalni razvoj te prvo iskazivanje i doživljavanje emocija počinje već po rođenju. Emocionalni aspekt pojedinca razvija se sve do njegovih dvadesetih godina. U ranom i predškolskom periodu djetetu je još uvijek izazovno verbalizirati svoja emocionalna stanja i promjene, a ona se u tom periodu naglo i brzo izmjenjuju. Ponekad ni dijete samo nije svjesno o kojoj emociji je riječ i teško to prihvaća. U tome je ključna uloga odraslih, posebice stručnih. Dodatno je naglašena uloga odgojitelja u predškolskim ustanovama čija zadaća je prepoznati razvojne faze te omogućiti djetetu da se adekvatno izrazi.

S obzirom da se u ovom razdoblju odvija i intenzivan razvoj govora, važno je osigurati djeci različite mogućnosti za izražavanje. U ovom radu opisuje se likovna umjetnost kao način komunikacije odnosno izražavanja emocija. Naime, djeca svoje emocije prenose i izražavaju u likovnom stvaralaštvu.

U radu se opisuje istraživanje provedeno u mješovitoj starijoj vrtićkoj skupini jednog zagrebačkog vrtića. Istraživanje je provedeno u svrhu pisanja diplomskog rada. Cilj istraživanja bio je utvrditi doživljaje emocija kod djece nakon što su poslušala zadanu skladbu. U drugom dijelu istraživanja djeca su likovno prikazala događaj ili situaciju koja kod njih evocira određene osjećaje. Opisi su temeljeni na dječjim verbalnim iskazima i interpretacijama radova od strane autorice ovog rada.

Analiza dječjih radova pokazala je da djeca lakše i u većoj mjeri prepoznaju emociju sreće, potom tuge, a u puno manjoj mjeri ljutnje. Radovi koji su povezani sa slušanjem skladbi su apstraktni. Radovi su odraz dječjih reakcija na skladbu. U radovima djeca emociju tuge povezuju s vremenskim pilikama.

Prikazi događaja i opisi sugeriraju kako djeca povezuju emociju ljutnje s emocijom tuge te su motivi i opisi na crtežima stoga slični. Djeca emocije na ovim crtežima prikazuju kroz izraz lica. Karakter crta u radovima odražava određenu emociju koja je kod djeteta evocirana.

Ključne riječi: emocije, izražavanje, likovno stvaralaštvo

Abstract

Emotions in children's art

The emotional part of development begins intensively at the age of 5 and intensifies significantly at the age before starting school. However, emotional development and the first expression and experience of emotions begin at birth. The emotional aspect of an individual develops until his twenties. In the early and preschool period, it is still challenging for the child to verbalize his emotional states and changes, and they change suddenly and quickly in that period. Sometimes even the child is not aware of which emotion it is and has a hard time accepting it. Adults, especially professionals, play a key role in this. The role of educators in preschool institutions is additionally emphasized, whose task is to recognize developmental stages and enable the child to adequately express himself.

Given that intensive speech development takes place during this period, it is important to provide children with various opportunities for expression. In this paper, fine art is described as a way of communication or expression of emotions. Namely, children convey and express their emotions in art.

The paper describes the research conducted in a mixed older kindergarten group in a kindergarten in Zagreb. The research was conducted for the purpose of writing a diploma thesis. The aim of the research was to determine the emotional experiences of children after they listened to a given composition. In the second part of the research, the children depicted an event or situation that evokes certain feelings in them. The descriptions are based on children's verbal statements and interpretations of the works by the author of this paper.

The analysis of children's works showed that children recognize the emotion of happiness more easily and to a greater extent, then sadness, and to a much lesser extent anger. Works related to listening to compositions are abstract. The works are a reflection of children's reactions to the composition. In the works, the children associate the emotion of sadness with the weather.

The depictions of events and descriptions suggest that children associate the emotion of anger with the emotion of sadness, and the motifs and descriptions in the drawings are therefore similar. Children show emotions in these drawings through facial expressions. The character of the lines in the works reflects a certain emotion that is evoked in the child.

Key words: art, emotions, expression

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI.....	2
2.1.Pojava emocija kod djece.....	2
2.2.Socioemocionalni razvoj u kontekstu odgojno-obrazovne ustanove.....	4
3. LIKOVNA UMJETNOST U RANOM I PREDŠKOLSKOM RAZDOBLJU.....	5
3.1. Likovna umjetnost kao sredstvo komunikacije.....	5
3.2. Razvojne faze dječjeg likovnog stvaralaštva.....	5
3.2.1. Faza šaranja.....	5
3.2.2. Faza sheme.....	7
3.2.3. Faza razvijene sheme.....	7
3.2.4. Faza oblika i pojava.....	7
3.3. Uloga odgojitelja.....	8
3.4. Utjecaj kreativnosti na cjelokupan razvoj.....	9
3.5. Povezanost likovnosti s psihom čovjeka.....	10
3.5. Povijest analize dječjeg crteža.....	11
3.6. Povezanost boje i doživljaja emocije kod djece.....	12
3.6.1. Faze izražavanja bojama.....	12
3.7. Izražavanje linijama, krugom, kvadratom.....	14
3.8. Povezanost emocija s praznim prostorom na crtežu.....	15
4. UTJECAJ SLUŠANJA GLAZBE NA RAZVOJ DJECE.....	16
5. LIKOVNI PROJEKT U VRTIĆU.....	17
5.1. Cilj i hipoteze.....	17
5.2. Sudionici	18
5.3. Vrsta, metoda, tehnika i instrumenti istraživanja.....	18

5.4. Likovne predaktivnosti i aktivnosti.....	18
5.5. Likovna aktivnost: povezanost slušanja skladbi s likovnim izražavanjem.....	19
5.5.1. Motivacija.....	19
5.5.2. Poticaj „Jesen“ ,(Antonio Vivaldi, 1725).....	20
5.5.4. Poticaj „Proljeće“, (Antonio Vivaldi, 1725).....	24
5.5.6. Poticaj „Bumbarov let“, (Nikolaj Rimski Korsakov,1900).....	28
5.5.5. Osvrt na prvu cjelinu likovnih aktivnosti.....	31
5.6. Događaji koji evociraju određenu emociju.....	32
5.6.1. Motivacija.....	32
5.6.2. Likovna aktivnost: prikaz događaja koji evocira emociju tuge.....	33
5.6.3. Likovna aktivnost : prikaz događaja koji evocira sreću.....	36
5.6.6. Likovna aktivnost: prikaz događaja koji evocira emociju straha.....	39
5.6.9. Osvrt na drugu cjelinu likovnih aktivnosti.....	42
6. ZAKLJUČAK.....	44
7. LITERATURA.....	45

1. UVOD

Djeca se razlikuju po učestalosti doživljavanja određene emocije. Različiti doživljaji i situacije kod djece izazivaju određene emocije kao i reakcije na emocije kod sebe samih i drugih u njihovu okruženju. Već od samog rođenja djeca pokazuju emocije i počinju učiti o njima. Osnovnim emocijama smatraju se: sreće, ljutnja, tuga i strah. Smatra se kako se navedene emocije mogu prepoznati rano u djetinjstvu (LaFreniere, 2000 prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006).

Primarne emocije javljaju se već po rođenju, dok se u drugoj polovici druge godine djetetova života javlja svijest o emocionalnom ponašanju koje je povezano s primarnim emocijama. Kompetencija za prepoznavanje izraza emocija pojavljuje se i povećava u dobi od tri godine. Ovakvi nalazi rezultat su istraživanja koje uključuje crteže i fotografije, a koji izazivaju podražaje kod djece (DiBiase i Waddell, 1995.; Kestenbaum i Gelman, 1995.; Mac-Donald i sur., 1996. prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006).

Likovna umjetnost smatra se jednim od najstarijih oblika komunikacije. Potječe kao oblik komunikacije iz najstarijih zajednica (Zečević, 2020). U današnje doba i dalje se smatra važnim i u nekim slučajevima najznačajnijim oblikom komunikacije, posebice kad je riječ o djeci u periodu do polaska u školu, a i nakon. Naime, crtež je osnovno sredstvo komunikacije djece čiji govor je još uvijek u fazi razvoja. Uz to, komunikacija s okolinom je jedna od osnovnih dječjih potreba. Crtež je i važan čimbenik unutar likovne umjetnosti čiji značaj je prepoznat od najranijih faza razvoja djeteta i stoga se adekvatnim metodama i potiče dječje likovno stvaralaštvo.

Rad je koncipiran na način da su iznesena teorijska polazišta koja se odnose na emocionalni razvoj djeteta, na faze likovnosti te povezanost emocionalnog i likovnog izražavanja. Ujedno su s obzirom na zadatak iznesena i teorijska polazišta vezana za povezanost glazbe s likovnim izražavanjem kod djece. Nakon iznesenog teorijskog polazišta, predstavljeno je i opisano provedeno istraživanje. Cilj je bio ispitati na koji način djeca prenose emociju evociranu određenom skladbom na papir te prikazati konkretan događaj koji kod djece evocira određenu emociju. Fokus je s obzirom na razvojne karakteristike usmjeren na emocije sreće, ljutnje i tuge.

2. EMOCIONALNI RAZVOJ DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

2.1. Pojava emocija kod djece

Emocije se kod djece pojavljuju s određenom svrhom, a odnosi se na reagiranje na određeni vanjski podražaj odnosno doživljaj. Emocije nisu univerzalne za svakoga, već ovise o individualnoj interpretaciji izvanjskih okolnosti. Emocije djeluju na način da omogućuju svakome ponaosob prilagodbu na određeni izvanjski događaj. Ipak, bitno je istaknuti kako emocija nije direktna reakcija na vanjski događaj ili situaciju, već se javlja nakon što mozak određenom događaju ili situaciji pridoda i značenje. Emocije su prema tome reakcije na određeni događaj utemeljene na osobnoj interpretaciji tog događaja. Javljaju se u tom određenom trenutku, a manifestiraju se određenim izrazima lica ili položajima tijela.

Klasifikacije emocija te njihova podjela razlikuju se s obzirom na određenog autora te istraživanje koje je prethodilo njegovoj teoriji. Suvremene teorije govore o ugodnim odnosno neugodnim emocijama, dok su tome prethodile teorije koje su emocije dijelile na pozitivne i negativne. Sukladno tome, ugodnim emocijama smatraju se emocije: ljubav, radost i sreća. Pod neugodne emocije navode se: ljutnja, tuga, strah (Milivojević, 2010). Autor ističe kako ova podjela emocija može biti primijenjena bez obzira na kulturološko podrijetlo osobe.

Primarne emocije javljaju se već po rođenju, dok se u drugoj polovici druge godine djetetova života javlja svijest o emocionalnom ponašanju koje je povezano s primarnim emocijama. Kompetencija za prepoznavanje izraza emocija pojavljuje se i povećava u dobi od tri godine. Prvo vidljivo i jasno iskazivanje emocija po rođenju je plač. Javlja se kao reakcija na potrebu za hranom, sigurnosti, privrženosti te potrebu za zadovoljenjem određenih fizioloških stanja. Ovakvi nalazi rezultat su istraživanja koje uključuje crteže i fotografije, a koji izazivaju podražaje kod djece (DiBiase i Waddell, 1995.; Kestenbaum i Gelman, 1995.; Mac-Donald i sur., 1996. prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006).

Razvoj emocija kod djece može se podijeliti u tri stadija (Brajša-Žganec, 2003):

- 1) Usvajanje emocija u razdoblju ranog djetinjstva stadij je povezan s direktnim reakcijama na djetetovo okruženje. Kroz reakcije na okruženje djeca razvijaju kompetenciju ovladavanja emocijama, uče ih prepoznavati i kontrolirati. Tijekom ovog stadija djeca usvajaju šest emocija: radost, iznenađenje, ljutnja, tuga, gađenje i strah.
- 2) Diferenciranje je stadij koji se javlja oko treće godine djetetova života, a odnosi se na mogućnost kontrole izražavanja emocija. U toj dobi djeca još uvijek u potpunosti ne

razumiju tugu i sreću. Tek u dobi od četiri godine mogu prepoznati te emocije, a s pet godina im mogu pridavati značenje u određenoj situaciji.

- 3) Transformacija emocija je proces koji se odnosi na povezivanje određenih misli s emocijama. Svaku emociju prati i određena misao koja se s obzirom na pojedinačno iskustvo može i mijenjati.

Ustanovljeno je kako emociju straha djeca u predškolsko doba teže prepoznaju i često ju povezuju s nekim drugim nelagodnim emocijama (MacDonald i sur., 1996. prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006).

Istraživanja također pokazuju da djeca bolje prepoznaju i razumiju emocije što im se više priča o njima te što im ih se više objašnjava (Barth i Bastiani, 1997.; MacDonald i sur., 1996. prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006). S razvojem govora djeca stječu kompetencije za verbaliziranje emocija te ih mogu imenovati i opisivati. Prema predškolskom razdoblju djeca sve više mogu prepoznati emocije kod drugih te čak i predvidjeti emocionalne reakcije (Denhami sur., 1994.b; LaFreniere, 2000.; Oatley i Jenkins, 2000. prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006). Mogućnost prepoznavanja emocija kao i razumijevanja daje značaj ophođenju s djetetovim vlastitim emocijama te u odnosima s osobama iz okoline. Razumijevanje i ophođenje s emocijama značajan su dio socioemocionalnih kompetencija (Denham i sur., 1996.; Denham i sur., 1997.; Maguire i Dunn, 1997. prema Brajša – Žganec i Slunjski, 2006).

Brajša-Žganec i Slunjski proveli su istraživanje emocionalnog razvoja djece. Djeca su promatrala fotografiju emocionalne ekspresije i odgovarala na pitanja kako se dijete na slici osjeća te da li se i dijete samo tako osjećalo i potom je potaknuto da to opiše. Ispitivana su djeca u dobi od 3-7 godina te su sve dobne skupine uspješno prepoznale emociju tuge, a najmanje djece prepoznalo je strah. Prema rezultatima, najviše djece opisuje emociju tuge, potom radosti pa ljutnje. Metoda korištena prilikom ovog istraživanja bila je intervju (Brajša – Žganec i Slunjski, 2006).

U sklopu ovog rada te s obzirom na prethodna istraživanja upoznatosti djece predškolske dobi s određenim emocijama, fokus je usmjeren na emocije sreće, tuge i ljutnje. Strah je izuzet s obzirom da djeca rjeđe prepoznaju navedenu emociju te im može stvoriti neugodu pri razgovoru o emociji ili im evocirati neugodne uspomene. Tuga se najčešće kod djece manifestira plačem, a reakcija je na određeno stanje nemoći poput reakcije na događaj u kojem dijete ne može trenutno zadovoljiti svoju određenu potrebu. S druge strane, sreća je reakcija na mogućnost odnosno na uspješno zadovoljenu potrebu. Najčešće se manifestira kroz osmijeh i opuštenu

mimiku lica. Ljuttnja je emocija odnosno reakcija na izvanjski događaj koja se manifestira ubrzanim pulsom i mimikom lica u kojoj je vidljivo mrštenje te ponekad i stiskanje zuba.

2.2.Socioemocionalni razvoj u kontekstu odgojno-obrazovne ustanove

Socioemocionalni razvoj intenzivno započinje u ranoj i predškolskoj dobi djeteta. Socioemocionalne kompetencije koje su razvojni produkt mogu utjecati na sva razvojna područja djeteta kao i na osjećaj uspjeha. S obzirom da je u ranom i predškolskom periodu riječ o razvoju, mogu se očekivati nagle izmjene emocija kao i burni doživljaji od strane djeteta. Takve manifestacije utječu i na odnose s drugom djecom u vrtičkim skupinama te može doći do verbalnih odnosno neverbalnih sukoba zbog određenih burnih emocionalnih stanja kod djece. Cilj u vrtičkim skupinama je omogućiti djeci da osvijeste svoje emocije, da ih mogu prepoznati, a potom i imenovati odnosno opisati. Nakon toga se stvaraju preduvjeti za uočavanje i prepoznavanje emocija kod vršnjaka. Obično se kreće od osnovnih emocija: strah, radost, tuga, ljuttnja. Da bi se s djecom moglo razgovarati o emocijama, nužno je da ih prije toga znaju prepoznati. Stoga su vizualna pomagala i prikazi emocija vrlo bitni u radu s djecom. Osim toga, preduvjet za razgovor o emocijama je i mogućnost da dijete može pokazati emociju (uobičajen način manifestiranja za sebe) u trenutku kad ju odrasla osoba imenuje. Za taj pristup preporučuju se skupne igre oponašanja, interpretacije i pogađanja. Na taj način djeca vrlo brzo i kvalitetno usvajaju osnovne emocije odnosno njihovu fizičku manifestaciju. Prilikom rada s emocijama, dobro je djeci omogućiti više načina za iskaz kako bi im interpretacija bila jasnija te njima prilagođenija i svojstvenija.

Jedan od zadataka u predškolskim ustanovama unutar likovnih aktivnosti je i prikaz emocija na način na koji ih djeca doživljavaju. Za početak se može odnositi na konkretan prikaz izraza lica te dijete potom opisuje o kojoj emociji se radi te na koji način ju je okarakteriziralo. Izjave djeteta se obavezno zapisuju kako bi se dobio cjelovit uvid u trenutnu razinu razumijevanja emocija.

Uloga odgojitelja je prilikom analize dječjeg crteža otkriti poruku koju dijete šalje, odnosno što želi poručiti određenim crtežom. Osim samog prikaza određenih elemenata, dijete unosi i emocionalni aspekt u svoje crteže, što se ponajbolje saznaje prilikom djetetova opisa.

3. LIKOVNA UMJETNOST U RANOM I PREDŠKOLSKOM RAZDOBLJU

3.1. Likovna umjetnost kao sredstvo komunikacije

Likovni odgoj u predškolskim ustanovama za cilj ima specifičan likovni i estetski značaj u odgoju i obrazovanju te značaj u oblikovanju potpune ličnosti djeteta (Zečević, 2020). Posljedično tome, dijete može pridonositi društvu u estetskom izgrađivanju okoline (Zečević, 2020). Jedan od ciljeva provođenja likovnog odgoja te implementacije likovne kulture u odgojno – obrazovni rad je poticanje na razvoj kreativnog načina razmišljanja. Ciljevi koji proizlaze iz toga odnose se na razvoj samosvijesti, razvoj osobnosti te između ostalog uspostavljanje ravnopravnih socijalnih odnosa u okolini (Zečević, 2022). Sukladno navedenom, prilikom provođenja likovnih aktivnosti u predškolskim ustanovama, odgojitelji bi trebali obratiti pažnju te u metode rada ukomponirati elemente koji potiču intelektualni razvoj, psihomotorni, socioemocionalni te razvoj govora komunikacije i estetskog stvaralaštva.

3.2. Razvojne faze dječjeg likovnog stvaralaštva

Dječji likovni izraz započinje povlačenjem crta po podlozi. Likovnost kod djece odvija se u određenim fazama s obzirom na dob i razvojne kompetencije djeteta unutar područja likovnosti.

Autori Grgurić i Jakubin (1996) opisuju proces sazrijevanja dječjeg likovnog izražavanja koji se odvija unutar tri faze: psihomotorni razvoj, spoznaja o okolini, razvoj potreba i upotreba simbola za prikaz okruženja.

3.2.1. Faza šaranja

Prema Herceg, Rončević, Karlavaris (2010) faza šaranja počinje od otprilike prve godine i traje do treće godine. Šare se tijekom te faze mijenjaju od jednostavnijih crta (djeca povlače linije iz zglobova ramena i lakta) do manjih kružnih crta koje povlače iz zglobova prstiju i šake. U početku stvaranja linije su pravolinijske, dok su kasnije kružne. Dijete prikazuje različitim oblicima šaranja, a kada se pojavi oblik kruga on predstavlja potrebu i želju za prikazom raznih oblika poput čovjeka, kuće, automobila. Za djecu u toj fazi odličan materijal za stvaranje su pastele i kreda te meka olovka. Aktivnosti šaranja koje se pojavljuju u najranijoj dobi kao faza likovnog razvoja, jedna su od važnih aktivnosti za razvoj fine motorike ruku kod djece.

Aktivnost šaranja čini iskustvo koje utječe na cjelokupni djetetov razvoj. Povezuje iskustvo pokreta, razvija se koordinacija oko-ruka i omogućuje djetetu da se poveže s vanjskim svijetom ovim načinom izražavanja. U ovoj fazi stvaranja i izražavanja, boja je manje važna u odnosu na spoznaju djeteta o kreiranju linija na papiru i spoznaju o vlastitom stvaralačkom iskustvu. Kako bi se ovo iskustvo odvijalo u najpovoljnijem okruženju za dijete, potrebno je osigurati sredstvo izražavanja (na primjer, crna bojica na bijelom papiru) koje je u kontrastu s podlogom kako bi dijete jednostavnije osvijestilo svoj pokret i uočilo svoje izražavanje na podlozi. Naime, djeca prema razvojnim fazama primarno zamjećuju strukturu objekta, tek kasnije slijedi faza u kojoj uočavaju boje. Provedeno je istraživanje u kojem je ustanovljeno kako djeca u dobi do tri godine uočavaju objekte s obzirom na oblik, u dobi od tri godine uočavaju boje, dok su s četiri godine ponovno fokusirana na oblike (Melkman, Koriat i Pardo, 1976 prema Lowenfeld and Brittain, 1987).

Lowenfeld i Brittain (1987) opisuju predshematsku fazu koja traje od četvrte do sedme godine i direktno proizlazi iz faze šaranja. Faza je karakteristična po tome što djeca počinju crtati prve oblike. Pokreti na papiru dobivaju značenje. Odraslima se ne čine različitim u odnosu na prethodnu fazu, no za dijete imaju drugo značenje. Dijete u ovoj fazi stvara s namjerom da kreira stvaran simbol odnosno prikaže objekte iz neposrednog okruženja. Ujedno to doprinosi stvaranju osjećaja zadovoljstva kod djeteta. Osim za dijete, crteži nastali u ovoj fazi važni su i za odraslu osobu. Iako odrasli možda ne prepoznaju što je dijete nacrtalo, to im daje priliku za razgovor o nastalom crtežu. Odrasli mogu pitati dijete što je nacrtalo, predložiti da opiše dijelove crteža. Naime, u dobi od četiri i pet godina dječje crteže može biti teško raspoznati s obzirom na djetetove kompetencije i mogućnosti. U dobi od šest i sedam godina crteži već poprimaju konkretan oblik.

Prvi djetetov crtež odnosno prvi motiv na dječjem crtežu je obično lik čovjeka. Prvi prikaz čovjeka sastoji se od kruga koji predstavlja glavu i dviju linija koje predstavljaju noge. Pretpostavka je kako djeca crtežom čovjek zapravo prikazuju sebe te njihov crtež ostaje isti bez obzira na prikazane im fotografije čovjeka sa svim dijelovima tijela. Prvi crtež čovjeka ima i naglašena stopala. Za prvi crtež je karakteristično da odražava način razmišljanja kod djeteta (Lowenfeld i Brittain, 1987).

Nakon prvotne strukture, crtež čovjeka dobiva i element ruku koje izvire iz glave. Sve do šeste godine crtež se razvija i poprima sve više detalja u prikazu čovjeka (Lowenfeld i Brittain, 1987).

3.2.2. Faza sheme

Faza sheme počinje približno od treće godine i traje do pete godine života. U tom razdoblju, Herceg, Rončević i Karlavaris (2010) navode da djeca prikazuju prepoznatljive objekte i figure, koji se zbog relativno oskudnog prikaza još nazivaju i glavonošcima. Isto tako, dijete će prikazati ono što ga zanima, to jest, što mu je važno pa će tako prilikom crtanja ljudskog lika prikazati lice s detaljima: dodat će oči, usta, a kasnije i nos, uši i kosu, dok udovi (noge, ruke) neće imati debljinu, već će ih dijete prikazati jednostavnim linijama. Često će biti naglašeni prsti jer će ih biti mnogo na rukama, što zbog nepoznavanja brojeva, što zbog emotivne povezanosti prema osobi koja obavlja neku aktivnost. Tijelo će najčešće predstavljati krug, elipsa, trokut, pravokutnik, a u toj dobi će prikazivati i druge objekte, kao što su kuća, stablo, cvijet, stol i stolice.

3.2.3. Faza razvijene sheme

Faza razvijene sheme prema Herceg, Rončević, Karlavaris (2010) traje otprilike od pete do osme godine. Za razliku od prethodnih faza, dijete prikazuje više detalja, što će biti vidljivo u prikazu glave pa će tako dijete crtati obrve, kosu, vrat, uši, a tijelo, osim što će imati detalje poput odjeće, obuće, ukrasa, nakita i tome slično, dobit će volumen i debljinu. Proširuje se i broj tema pa dijete prikazuje pokret najčešće profilom glave, savijenih udova u koljenu i laktu, pokretom noge, ruke i tijela. Da prikaže prostor, dijete će nacrtati vodoravne linije pa će tako one na dnu papira označavati zemlju, a linije na vrhu crteža nebo.

3.2.4. Faza oblika i pojava

Faza oblika i pojava traje od osme do desete godina, a u toj fazi, kako objašnjavaju Herceg, Rončević i Karlavaris (2010), objekti i figure koje dijete prikazuje postaju realniji.

Jedna od specifičnosti dječjeg izražavanja je svakako takozvana emotivna proporcija. To je način izražavanja koji podrazumijeva da dijete ono što mu je važno prikazuje većim bez obzira na realnu veličinu u svakodnevnom okruženju (Grgurić, Jakubin, 1996).

Istraživanje (Birch i Lefford, 1967 prema Lowenfeld i Brittain 1987) pokazalo je kako je razdoblje između pete i osme godine značajno za razvoj vizualne percepcije. Razdoblje je to kad uz bogato okruženje i kvalitetan poticaj djeca počinju stvarati s prikazima sve više detalja.

3.3.Uloga odgojitelja

Prilikom dječjeg stvaralaštva uloga odgojitelja je vrlo važna, posebice je važno znati kad se odmaknuti od željenog cilja. Naime, može se dogoditi da zbog unaprijed zacrtanog cilja odgojitelj potiče dijete na stvaranje na određeni način kako bi se dobio željeni ishod. Takve situacije bi zbog procesa stvaranja kao i procesa kreativnosti valjalo izbjegavati. Naime, bez obzira na temu, svaki crtež je djetetov osobni produkt – produkt misli, emocija i načina djelovanja.

"Kada dijete slika, ono slijedi unutarnju sliku svog proživljenog događaja, života i življenja" (Belamarić, str. 190., 1986).

Implicitna teorija kreativnosti koju odgojitelj uvažava utječe na ciljeve i ishode koje odgojitelj postavlja naspram dječjeg stvaralaštva. Implicitna teorija odnosi se na stavove i uvjerenja koje odgojitelj ima naspram određene tematike, u ovom slučaju kreativnosti i dječjeg likovnog stvaralaštva (Runco 1990, prema Đuranović, Klasnić, Matešić, 2020). Smatra se kako odgojitelji koji rade na poticanju dječje kreativnosti pozitivno utječu na inovativnost ideja kod djece, razvoj mašte te djeci na taj način pokazuju vjeru u njihove mogućnosti i kompetencije. Aktivnosti likovnog stvaralaštva, aktivnosti koje usmjeravaju na kreativnost pozitivno utječu na cjelokupan djetetov razvoj (Bačlija Sušić i Županić Benić, 2018 prema Đuranović, Klasnić, Matešić, 2020). za razvoj kreativnosti važno je i odgojiteljevo povjerenje u dijete kako ističe Eckhoff (2011, prema Đuranović, Klasnić, Matešić, 2020).

Tek kad djeca igrom i istraživanjem kreativno i kritički dolaze do novih spoznaja te postavljaju pitanja, kreira se odgojno-obrazovni proces u kojem dijete aktivno usvaja nova znanja i uči. Tada je odgojitelj osoba koja je partner u procesu, a ne glavni čimbenik prenošenja znanja (Šefer, 2005 u Zečević 2022). Također je važno naglasiti ulogu odgojitelja koja se odnosi na ponudu materijala i tehnika koji su raznovrsni i u obilju što pozitivno utječe na dječje stvaralaštvo. Jedna od uloga odgojitelja odnosi se na atmosferu u okružnju skupine budući da se i okruženj smatra značajnim čimbenikom u poticanju kreativnosti i stvaralaštva kod djece (Zečević, 2022). Panić (1997) navodi kako se kreativnost u predškolskom periodu razvija brže od opće inteligencije. Kad je riječ o ulozi odgojitelja, također je važno istaknuti da je nužno da bude motivator. Motivacija se smatra vrlo značajnim faktorom za stvaralaštvo djece. Dodatno određena je estetsko-umjetničkom razinom odgojitelja, koji treba djeci približiti likovno stvaralaštvo. Metode kojima se to postiže odnose se na metode primjerene ranom odgoju i obrazovanju, a to su metoda igre i metoda istraživanja (Zečević, 2020).

Da bi se kod djece potaknula mašta te kreativnost, potrebno im je omogućiti slobodu stvaralaštva. Moraju imati slobodu prilikom iskazivanja svog mišljenja i stvaranja. Fokus treba biti upravo na procesu kreiranja i stvaranja, a ne na rezultatu. Naime, fokus usmjeren na ishod odnosno rezultat može sputavati stvaralaštvo te i uzrokovati strah od neuspjeha. Za vrijeme usmjerenosti na proces, omogućuje se djeci da dožive zanesenost. Zanesenost je konstrukt koji opisuje Csikszentmihalyi, a odnosi se na imanentni doživljaj tijekom stvaralačkog procesa. To je stanje ugone i potpunog uranjanja u aktivnost, u ovom slučaju proces stvaralaštva (Pivac, 2016). Na taj način stvaraju se kvalitetni preduvjeti za pobuđivanje mašte i kreativnosti u likovnom stvaralaštvu.

Uloga odgojitelja vrlo je važna jer određene metode mogu ozbiljno nepovoljno utjecati na dječje likovno stvaralaštvo. Naime, sklonost ka ispravljanju radova, izložbama samo određenih radova, sklonost šablonama i negativnom komentiranju može se nepovoljno odraziti na dječje likovno stvaralaštvo. Stoga svako vrednovanje treba biti usmjereno i provedeno postavljanjem pitanja djeci te usmjeravanjem na njihovu vlastitu interpretaciju. Doživljaj svakog djeteta i opis autorskog rada jedina je relevantna interpretacija. Odgojitelj postavlja pitanja s obzirom na odabir boje, doživljaj te opis prikazane strukture.

3.4. Utjecaj kreativnosti na cjelokupan razvoj

Likovnost se često poistovjećuje s kreativnošću. Ipak, kreativnost se smatra jednim od cjenjenijih osobina. Ujedno je nedovoljno istražen konstrukt kako s psihološkog tako i pedagoškog aspekta (Đorđević, 2005 u Zečević, 2022). Teorija koja zagovara da je kreativnost rezervirana za iznimno nadarene pojedince je napuštena te se sada smatra kako se radi o svojevrsnom ljudskom potencijalu (Grgurić i Jakubin, 1996). Smatra se kako svi ljudi imaju određene razine i dimenzije kreativnosti. Kada pojedinac otkrije svoju kreativnost i njezinu snagu, kod njega se razvija ujedno i samopouzdanje te je bolji opći uspjeh u svim životnim područjima. Iz tog razloga važno je pravilnim metodama poticati izvrsnost i stvaralaštvo kod djece (Robinson, 2009 u Zečević 2022). Razvoj kreativnosti kod djece ujedno utječe na bolje razumijevanje svijeta oko sebe te lakše izražavanje ideja i svojih iskustava. Kreativnost je za djecu vrlo značajna jer im omogućuje predstavljanje sebe svijetu, okolini (Zečević, 2020). Kreativnost u umjetnosti utječe na koncept razvoja divergentnog načina razmišljanja što kod djece znači razvoj drugačijih načina razmišljanja, razmišljanja koja pronalaze originalna

rješenja za određene izazove. Prema tome, kreativnost se smatra temeljem za djelovanje unutar ostalih metodika i područja unutar sustava ranog odgoja i obrazovanja.

Različiti autori istraživali su čimbenike kreativnosti te su došli do određenih teorija i zaključaka. Još 1950-ih godina J.P. Guilford je istaknuo 24 čimbenika kreativnosti od kojih je izdvojio: originalnost, fleksibilnost, fluentnost, osjetljivost za probleme. Potom Lowenfeld 1987. ističe 8 čimbenika među kojima su: senzitivnost, sposobnost zadržavanja u stanju inspiracije, fleksibilnost, originalnost, sposobnost preoblikovanja i ponovnog razvrstavanja, analiza ili sposobnost apstrakcije bitnosti, sinteze, i estetska smisla organizacija (Karlavaris 1987 u Zečević , 2022). Suvremena istraživanja pod okriljem Američkog psihološkog društva opisuju kreativnost kao sposobnost uočavanja onoga što drugi nisu u mogućnosti te time i dolaženje do originalnih rješenja. Zatim se ističe fleksibilnost koja se opisuje kao mogućnost brzog i lakog pronalaženja novih načina razmišljanja koji dovode do pronalaženja načina za poboljšanje u određenim situacijama. Slijedeći faktor kreativnosti je fluentnost što se odražava kao sposobnost posjedovanja bogatstva ideja čime se ostvaruje i bogatstvo novih ideja. Redefinicija kao čimbenik kreativnosti je sposobnost objašnjenja istoga na nov i drugačiji način te stvaranje novih vrijednosti (Zečević, 2020).

Smatra se kako su djeca u odnosu na odrasle kreativnija te kao takva ne moraju nužno i odrasti u kreativnu odraslu osobu jer to ovisi i o njihovoj motivaciji i angažmanu. Djeca se smatraju kreativnijom jer su slobodna, jer vole istraživati, jer nesputano stvaraju te realiziraju svoju potrebu za likovnim stvaranjem. Iz te perspektive vrlo je važno naglasiti ulogu koju imaju odrasli u poticanju takvog izražavanja i stvaranja kod djece. Posebice je važna uloga odgojitelja unutar predškolskih ustanova u prepoznavanju djetetovih potencijala te poticanju i usmjeravanju daljnjeg stvaralaštva (Zečević, 2022).

3.5.Povezanost likovnosti s psihom čovjeka

Umjetničko izražavanje i stvaranje povezano je s psihom čovjeka. Štoviše, crtež i likovno stvaralaštvo koriste se kao važno sredstvo kako u psihijatrijskoj obradi odraslih tako i na području dječje psihijatrije. Razvijaju se i psihoterapijske metode koje koriste crtež s terapijskim i dijagnostičkim ciljem. U okviru Klinike za psihijatriju Vrapče djeluje i muzej u kojem se nalaze zbirke radova pacijenata. U okviru radne terapije tamo su čuvana likovna djela (crteži, grafike i keramika). Na Zavodu za dječju i adolescentnu psihijatriju i psihoterapiju KBC-a Zagreb također se crtež koristi kao dio psihoanalitičkog pristupa psihoterapiji djece i

mladih. Crtež se koristi kao ključan element unutar liječničkih struka u okviru rada s djecom. Crtež veći značaj na području dijagnostike u radu s djecom dobiva početkom 20. stoljeća. Koristi se u svrhu analize stanja i elemenata ličnosti kod djeteta. Poseban značaj ostvaruje zbog nemogućnosti verbalne ekspresije kod djece određene dobi. Psihoanalitičari uz pomoć dječjeg crteža dobivaju i informacije o emocionalnim stanjima djeteta. Prilikom analize crteža uzimaju u obzir i način crtanja, baratanja sredstvom (olovka, bojica, kist) te uzimaju u obzir i prazan prostor oko crteža. Smatra se kako puno praznog prostora može sugerirati autoagresivnost ili depresiju čak i prije nego dijete verbalizira odnosno manifestira kroz ponašanje. Nadalje, jačina pritiska olovke može ukazivati na agresiju. Prilikom analize značajan je i odabir određenih boja. Prilikom analize dječjih crteža nije dovoljno analizirati crtež sam po sebi, već i sagledati aspekt suradnje s djetetom te omogućiti djetetu određeni vid interpretacije svog djela. Samom interpretacijom crteža, psihoterapeut može projicirati i subjektivni dojam te je stoga važno uspostaviti dublju suradnju s djetetom. Likovno stvaralaštvo ujedno i prati razvoj odnosno napredak kod djeteta. (Kušević, Greguraš, 2020).

3.5. Povijest analize dječjeg crteža

Analiza i važnost dječjeg crteža ističu se još za vrijeme Piageta. Piaget je kao razvojni psiholog u dvadesetim godinama prošlog stoljeća isticao da je svaka aktivnost kojom dijete istražuje i kojom se bavi vrlo važna za razvoj. Smatrao je kako je crtež odraz intelektualnih kompetencija na što se nadovezala Florence Goodenough i 1926. napravila test nazvan „Nacrtaj čovjeka“ koji je mjerio inteligenciju djece. Test je funkcionirao na način da što je dijete nacrtalo i prikazalo više detalja, smatrano je inteligentnijim. Nakon toga, 1948. je John Buck konstruirao test „Kuća-drvo-čovjek“ koji mjeri inteligenciju temeljem ovih triju tematskih crteža. Nova prekretnica dogodila se 1949. kad je Karen Machover razvila test za mjerenje emocionalne inteligencije nazvan „Crtež ljudske figure“. Njime je mjerila i osobine ličnosti djeteta. Djeca bi dobila zadatak nacrtati nekoga te potom nacrtati osobu suprotnog spola. Temeljem toga Machover je donosila zaključke o pojmu o sebi, identitetu, seksualnoj zrelosti te unutarnjim konfliktima. Test koji je osmislila imao je uporište u psihoanalitičkim metodama (Balić Šimrak, 2011).

U svom modelu intelekta 1957. Joy Paul Guilford istaknuo je povezanost kreativnosti i intelekta. Smatra se da je pojedinac koji je kreativan nužno i inteligentan, odnosno nedostatak kreativnosti ukazuje na manju intelektualnu razvijenost. Kasnije se ipak kreativnost i intelekt

kao dva različita konstrukta ipak razdvajaju i ne povezuju na isključiv način. Polovinom dvadesetog stoljeća pisac, povjesničar i borac za dječja prava Herbert Read ističe da se pojedinac bez svog stvaralačkog segmenta uopće ne može otvoriti svijetu. Kathy Kellog ističe kako djecu treba pustiti da se slobodno likovno izražavaju te ih ne treba poučavati umjetnosti i likovnoj ekspresiji (Balić Šimrak, 2011).

Likovna umjetnica i ujedno i umjetnica, Cathy Malchiodi 1983. godine ističe kako se stvaralačkim procesom osobama može pomoći u izražavanju emocija i njihovu osvještavanju. Kreativnu terapiju temelji na načelu da se u radovima mogu iščitati osobine pojedinca (stvaraoca, kreatora). Ujedno navodi da proces likovnog stvaranja posreduje u izražavanju i komunikaciji s okolinom. Dječji crtež opisuje kao multidimenzionalan i ističe da je stoga terapijski rad s djecom složen. Dječji crtež odražava iskustvo i osjećaje, fazu razvoja te sociokulturalni utjecaj (Balić Šimrak, 2011).

John Matthews provodi istraživanja u kojima fotografira način na koji se djeca likovno izražavaju. Smatra da je to ponašanje vrlo važno i prilikom interpretacije likovnih djela (Balić Šimrak, 2011).

3.6.Povezanost boje i doživljaja emocije kod djece

Jakubin (1989) ističe podjelu boja na šarene i nešarene koju je klasificirao fizičar Wilhelm Ostwald. Prema toj klasifikaciji nešarene boje odnose se na crnu, bijelu i sivu, a šarene na sve ostale boje koje spadaju u spektar boja. Ostwald je osim toga i autor kruga koji boje dijeli s obzirom na primarne, sekundarne i tercijarne. Primarne boje su: plava, žuta i crvena. Sekundarne nastaju miješanjem primarnih boja i to su: narančasta, ljubičasta i zelena. Tercijarne boje nastaju miješanjem primarnih i sekundarnih. Krug je koncipiran tako da se unutar njega mogu razlikovati tople i hladne boje. U tople boje ubrajaju se: žuta, narančasta i crvena, a u hladne: plava, zelena i ljubičasta (Jakubin, 1989).

Djeca intenzivnije reagiraju na boje nego odrasli. Ujedno boje utječu na emocionalni doživljaj kod djece. Tople boje u okruženju evociraju lakše izražavanje emocija kod djece.

3.6.1. Faze izražavanja bojama

- 1) Faza izražavanja primarnim simbolima karakteristična je po tome što se kod djeteta ne zamjećuje razlikovanje upotrebe olovke od boje (Grgurić, Jakubin, 1996). dijete u toj fazi istražuje pokrete po papiru te je to primaran proces u odnosu na proces biranja te

kombiniranja boja. U ovoj fazi javljaju se crte u boji. Boju u ovoj fazi dijete koristi isključivo crtanja radi te u svrhu stvaranja linije.

- 2) Faza izražavanja složenim simbolima nastavlja se na fazu istraživanja pokreta po podlozi (olovkom, bojicom, kistom). U ovoj fazi djeca koriste boje u svrhu izražavanja. Bojama prikazuju određene simbole te stvari iz realnog okruženja. U ovoj fazi može se dogoditi da boja na papiru ne odgovara realnom stanju stvari, no dijete treba pustiti da istražuje te da se uči izražavati bojama.
- 3) Faza intelektualnog realizma odnosi se na proces sazrijevanja koji se očituje u upotrebi boje koja odgovara realnom vanjskom okruženju. Osim realne upotrebe boja, djeca počinju crtati detalje te i za njih koristiti odgovarajuće boje. U ovoj fazi zamijećeno je i da djeca upotrebljavaju boje s obzirom na određene preferencije i osobine ličnosti. U ovoj fazi može se primijetiti bogatstvo u izrazu i upotrebi boja.

Likovno izražavanje jedan je vid emocionalnog izražavanja koji ujedno omogućuje djeci da emocionalno sazriju.

Istraživanje koje su proveli Alschuler i Hattwick (1947, 1969 prema Lowenfield and Brittain, 1987) pokazalo je kako djeca povezuju boje s emocionalnim izražavanjem. Djeca koja su konstantno slikala toplim bojama, slobodno su se emocionalno izražavala i pokazivala toplinu i povezanost. Djeca koja su se izražavala primarno plavom bojom više su kontrolirala svoja ponašanja. Djeca koja su većinom stvarala crnom bojom nisu učestalo pokazivala emocije.

Djeca prirodnim slijedom razvoja otkrivaju kako se boje povezuju s određenim objektom. Pri biranju boja djeca se ne vode više emocijama i emocionalnim stanjima, već u dobi pred polazak u školu biraju realnije boje, one koje opisuju predmet kao takav i u realnosti. U ovoj fazi boja služi i kao svojstvo kategorizacije predmeta. Djeca koriste istu boju za isti predmet konstantno te im pomaže lakše kategorizirati predmete u određene skupine. Postoje određene boje koje većina djece koristi u svojim crtežima za specifične objekte. Na primjer, većina djece koristi plavu za nebo i zelenu za travu. Ipak, pokazalo se kako postoji i individualna shema pri upotrebi boja. Ona je oblikovana snažnim osobnim iskustvom i određenom emocijom. Na primjer, ukoliko je dijete doživjelo tmurno i sivo nebo vrlo intenzivno, češće će za prikaz neba koristiti sive boje umjesto uobičajene plave (Lowenfield and Brittain, 1987).

Mogućnost apstraktnog načina razmišljanja je važan korak u razvoju. Likovne aktivnosti i upotreba boja pri tome mogu biti značajan indikator. Naime, upotreba specifičnih boja u prikazu

određenih objekata utječu na mogućnost generalizacije u mišljenju što dovodi i do apstraktnog načina razmišljanja (Lowenfield and Brittain, 1987).

Kad je riječ o miješanju boja, djeca u fazi realnog prikaza predmeta vole zadržati specifičnu boju koja odgovara tom predmetu. S druge strane, aktivnost miješanja boja u svrhu istraživanja i kreiranja novih spoznaja aktivnim djelovanjem djeteta, prihvatljiva im je i rado joj pristupaju. U ovoj aktivnosti važno je da djeca aktivno sudjeluju te da samostalnim istraživanjem dođu do određenih spoznaja i zaključaka (miješanjem kojih boja nastaju nove). U redu je ponuditi im primarne boje kako bi samostalnim istraživanjem spoznali kako nastaju sekundarne te je u redu potaknuti djecu da dalje samostalno istražuju što se događa miješanjem određenih boja (Lowenfield and Brittain, 1987).

Lawler i Lawler (1965 prema Lowenfeld and Brittain, 1987) ističu kako djeca biraju žutu boju za bojanje sretne slike dok za istu sliku biraju smeđu boju ako im je o tome ispričana tužna priča. Stoga se pretpostavlja kako djeca biraju boje prema emocijama odnosno prevladavajućim raspoloženjima. Crtajući majku primjerice, djeca biraju toplije boje budući da ona za njih predstavlja ljubav, toplinu, sigurnost. Biranje boja je individualno za svako dijete. Odrasli pokušavaju shvatiti i objasniti određeni odabir, no ponekad im je to izazovno kad se radi o upotrebi boja s obzirom na određenu emociju (boja koje se razlikuju od boja istih predmeta u stvarnosti).

3.7. Izražavanje linjama, krugom i kvadratom

Autorica Belamarić (1987) ističe kako se prvo dječje izražavanje manifestira linijom u dobi od dvije godine. Prve linije (crte) mogu biti debele, tanke, ravne ili biti odraz različitih smjerova, a rezultat su motoričkih kompetencija djeteta stvaraoca. U dobi između dvije i tri godine kada djeca izlaze iz faze šaranja, pokreti rukom su više pokreti iz zgloba nego iz ramena. Pokreti su također odmjerениji. Linije koje tad nastaju često opisuju kretanje. Linije mogu biti kružee, ravne, vodoravne, vibrirajuće. Kružne linije simbol su prostora i događaja unutar tog prostora. Ravne linije nastaju kao odraz pokreta u jednom smjeru, dok vodoravne prezentiraju kretanje u prostoru. Kružne i vibrirajuće linije predstavljaju kretanje (Jakubin, 1999). Linija je sredstvo izražavanja i čini poveznicu djeteta s njegovim okruženjem. Linijom dijete prikazuje događaje iz svoje neposredne okoline (Jakubin, 1999). Crte po toku ili kretanju predstavljaju kretanje. Mogu se kretati vodoravno, uspravno i koso. Mogu biti: otvorene ili zatvorene te ravne ili krivulje (Jakubin, 1999). Linije se dijele i prema karakteru na: tanke, debele, dugačke, kratke,

oštre, neoštre, kontinuirane, isprekidane, izlomljene, prozirne, guste, jednolične i nejednolične (Jakubin, 1999). Prema značenju linije mogu biti: obrisne (opisuju određeni oblik), strukturne (grade određeni oblik) i tekstualne (nalaze se unutar određenog lika) (Jakubin, 1999).

Stvaralaštvo se nastavlja strukturom kruga koji može biti različite debljine, potom strukturama trokuta i kvadrata (Belamarić, 1987). Tako je nakon linije krug prvi značajan oblik u dječjem crtežu. Često je izraz kretnje i može biti nepravilan. U početnim fazama dječjeg izražavanja krug predstavlja njihov izraz stvarnosti i simbol je različitih predmeta koje djeca žele prikazati (Belamarić, 1987).

Izražavanje čija su odlika četvrtasti oblici slijedi nakon kružnih oblika. Često je i prikaz kvadrata u dijelovima zaobljen što je dodatan dokaz kako ova struktura nastaje i proizlazi nakon strukture kruga (Belamarić, 1987). nakon oblika koji nastaju kombinacijom zaobljenih i četvrtastih oblika s linijama različite debljine, slijede pravilni četvrtasti oblici koji djeci također simboliziraju predmete i stvari iz svakodnevnog okruženja (Belamarić, 1987).

3.8.Povezanost emocija s praznim prostorom na crtežu

Prvi crteži djeteta prikazuju motive različito smještene na papiru (podlozi). U tim crtežima jasno je kako djeca nemaju razvijenu kompetenciju smještanja stvari u prostor onako kako su smještene u realnosti. Crteži tog tipa su na primjer crtež djeteta koje stoji na dnu (na tlu) i različiti predmeti su smješteni oko djeteta onako kako ih ono doživljava, a ne kako to odgovara realnom stanju stvari. Djeca crtaju onako kako oni vide stvarnost i prostorno smještaju motive onako kako odgovara njihovoj vizualnoj percepciji na podlozi. Predmeti i motivi koje dijete percipira važnijima na crtežu su smješteni bliže njemu što odgovara razvojnoj fazi egocentrizma. To ukazuje na utjecaj emocija prilikom stvaranja crteža. Spacijalno smještanje stvari na crtež individualno je i reprezentira način razmišljanja djeteta kao i emocionalno stanje u datom trenutku. Do ovih informacija se može doći i razgovorom odraslog s djetetom nakon nastanka crteža. Prilikom razgovora o sadržaju dijete se slobodno izražava što odrasla osoba može bilježiti te poticati na slobodno izražavanje dojma što ukazuje na način razmišljanja i obojenost određenom emocijom.

Osim samog prostora, u dječjem crtežu varira i veličina prikazanih oblika koja ne mora odgovarati stvarnom stanju stvari (na primjer, stablo može biti manje od sunca koje je udaljenije i manje u realnoj perspektivi). U dobi od četiri i pet godina javlja se takozvana emotivna proporcija koja je rezultat dječjeg doživljaja i emotivnog odnosa prema objektu koji crta (Belamarić, 1987).

4.UTJECAJ SLUŠANJA GLAZBE NA RAZVOJ DJECE

Smatra se da djeca glazbu doživljavaju fiziološki, emocionalno, a tek potom intelektualno (Denac, 2021 prema Blašković i Kuliš, 2017).

Slušanje glazbe može se podijeliti u tri faze. Prva se odnosi na samo slušanje i doživljavanje tona. Druga faza uključuje slušanje s asocijacijama. Treća faza je intelektualna, pri kojoj se razvija kompetencija slušanja i prepoznavanja elemenata glazbe (Blašković i Kuliš, 2017). Smatra se kako slušanje glazbe utječe na raspoloženje, atmosferu i može kreirati ugodu slušanja. Slušanje kod djece provocira određena raspoloženja i emocije (Borota, 2013, prema Blašković i Kuliš, 2017). Ujedno djeca svoj doživljaj izražavaju vizualno i kroz likovna djela. Unutar hrvatskih vrtića aktivno slušanje izraženo kroz umjetnost jedna je od važnijih aktivnosti (Gospodnetić, 2015 prema Blašković i Kuliš, 2017). Kod djece je uočena sposobnost reproduciranja jedne umjetnosti kroz drugu, odnosno doživljaja glazbe kroz umjetnost (Denac, 2012, prema Blašković i Kuliš, 2017). Provedeno je istraživanje u tri zagrebačka vrtića kojem je cilj bio ispitati aktivno slušanje glazbe kod djece u vidu izražavanja kroz umjetnost, govor i pokret. Prema Starc i sur. (2010, prema Blašković i Kuliš, 2017) interes djece u dobi od 5 do 7 godina je primarno fokusiran na ljude, kuće i životinje. Crteži su sve više nalik realnosti i realnim uvjetima. Sukladno tome, u navedenom istraživanju su i dobiveni rezultati odnosno djeca su crtala realno i detalje koji odgovaraju njihovu dotadašnjem iskustvu. Povezala su i boje s doživljajem te su linije također bile odraz ritma i melodije glazbe koju su slušali (Blašković i Kuliš, 2017).

5. LIKOVNI PROJEKT U VRTIĆU

Istraživanje je provedeno tijekom proljetnih i ljetnih mjeseci 2022. godine u zagrebačkom vrtiću. Provedeno je unutar skupine djece starosne dobi od 5- 6 godina. Sudjelovalo je osmero djece. Djeca su dobila dva različita zadatka. Prvi zadatak odnosio se na likovnu interpretaciju emocije koju je evocirala određena skladba koju su djeca slušala. Namjera je bila pustiti skladbu više puta. Prvo slušanje služilo je upoznavanju djece sa skladbom. Nakon drugog slušanja s djecom se poveo razgovor o dojmu koji je skladba ostavila na njih. Djeca su svoj emocionalni doživljaj izrazila kroz likovno stvaralaštvo. Potom su opisala ono što su naslikala odnosno doživjela.

Drugi zadatak odnosio se na prikaz događaja koji kod djece evocira emocije sreće, tuge i ljutnje. Nakon osnaživanja emocionalnih kompetencija kod djece, ona su potaknuta da prikažu određen događaj koji kod njih evocira sreću, potom tugu i ljutnju.

Emocije kod djece, u likovnom izražavanju povezuju se i s upotrebom određenih boja.

5.1.Cilj i hipoteze

1. U prvom zadatku cilj je bio ispitati emocionalni doživljaj emocije kod djece s obzirom na predloženu skladbu koja potiče na određeno raspoloženje.
  - a) Pretpostavka je da će djeca svoj osobni doživljaj glazbe izraziti kroz nefigurativni prikaz odnosno kroz slobodnu kompoziciju linija, boja i tekstura te prostornog smještanja simbola.
  - b) Pretpostavka je da će djeca birati boje u skladu s emocijom koju skladba evocira. Sukladno prethodnim teorijama, za pretpostaviti je da će djeca birati tople boje za prikaz ugodne emocije (sreća), dok će za prikaz neugodnih emocija (tuga i ljutnja) koristiti hladne boje.
2. U drugom zadatku cilj je bio ispitati koji događaji kod djece izazivaju emocije sreće, ljutnje i tuge.

Pretpostavka je da će crteži događaja uključivati simbole bliske djetetu te događaje iz neposrednog okruženja.

5.2.Sudionici

Broj djece koja su sudjelovala u likovnom projektu je N= 8. Likovnim aktivnostima priključilo se pet djevojčica i tri dječaka. Istraživanje je provedeno unutar jedne odgojne skupine u zagrebačkom dječjem vrtiću. Djeca uključena u projekt su djeca iz starije mješovite skupine (dob 5-7 godina).

5.3.Vrsta, metoda, tehnika i instrumenti istraživanja

Radi se o kvalitativnom istraživanju s elementima etnografskog istraživanja. Istraživanje je provedeno u svrhu nastanka diplomskog rada. Istraživač je ujedno i odgojitelj, a ispitanici su djeca iz skupine odnosno subjekti istraživanja. Istraživanje je provedeno u realnim uvjetima.

Metoda je zasnovana na opažanju dječjeg likovnog stvaralaštva, analizi dječjih radova te na bilježenju dječjih izjava i opisa radova. Ujedno je korištena metoda nestrukturiranog intervjua.

U prvom zadatku odgojitelj, ujedno i ispitivač je djeci postavljao pitanja o osobnom doživljaju i evociranim emocijama u odnosu na poslušanu skladbu. Djeci su postavljena pitanja o tome kako im se svidjela te je li im se svidjela poslušana skladba. Potom su upitana kako se osjećaju nakon što su ju poslušala. Nakon komentara koji su zasnovani na dojmu poslušanog, djeci je predloženo da nacrtaju ono što su doživjela. Crtežima su djeca dokumentirala svoj doživljaj i nakon toga su opisala nacrtano. Djeca su opisivala sadržaj, objašnjavala su nacrtane strukture i boje koje su koristila. Time su dobivene informacije o tome na koji način su djeca prikazala određeni doživljaj koji je skladba u njima evocirala i što je skladba zapravo evocirala kod pojedinog djeteta.

U drugom zadatku je ispitivač (odgojiteljica) djeci postavljao pitanja vezana za određeni događaj koji su djeca likovno prikazala, a odnosi se na događaj koji kod djece evocira emocije sreće, ljutnje i tuge. Prije same likovne aktivnosti, poveden je razgovor o pojedinoj emociji (sreća, tuga, ljutnja). Djeca su upitana kako se možemo osjećati odnosno kako se ona mogu osjećati. Potom su upitana jesu li kad tužna te jesu li kad sretna odnosno ljuta. Za svaku od emocija djeca su navela kada su tužna, sretna odnosno ljuta. Potom su likovno prikazala događaj odnosno situaciju koja kod njih evocira određenu emociju. Radove su prokomentirala na način da su opisala sadržaj crteža.

Nastale izjave u oba zadatka su zapisane te su transkripti korišteni kao metoda dokumentiranja u istraživanju. Dječji radovi ujedno predstavljaju oblik zapisa koje istraživač (odgojitelj)

analizira. Djeca su u oba zadatka upitana da komentiraju odabir boje kao i da opišu svoje likovne interpretacije.

5.4. Likovne predaktivnosti

Kako bi djeca mogla razgovarati o emocijama te kako bismo sa sigurnošću znali da ih znaju imenovati, prepoznati i opisati, istraživanju je prethodilo nekoliko aktivnosti unutar kojih su se djeca upoznavala s emocijama odnosno unutar kojih je bilo moguće dobiti uvid u dječje dotadašnje spoznaje. Aktivnosti koje su provođene su bile:

- 1) prepoznavanje emocija prema fotografijama s različitim izrazima lica,
- 2) imitiranje izraza lica u skupini i imenovanje emocije te
- 3) pokazivanje emocije mimikom lica nakon što ju jedno dijete verbalno zada.

Prilikom provođenja navedenih aktivnosti u skupini ustanovljeno je kako su neka djeca bolje upoznata s emocijama (imenovanjem i prepoznavanjem te pokazivanjem) dok su neka te kompetencije razvila kroz provedene aktivnosti.

Prva predaktivnost odnosila se na imenovanje emocija s fotografija pri čemu su djeca vrlo lako mogla prepoznati emocije sreće i tuge, dok su nešto teže prepoznala emociju ljutnje i straha. Mlađa djeca (5-6g) povremeno su miješala tugu s ljutnjom.

Aktivnost koja je uslijedila odnosila se na imitiranje izraza lica. Jedno dijete bi pokazalo emociju te bi ju ostala djeca imitirala mimikom lica. Naknadno su zajedno i imenovali pokazanu odnosno imitiranu emociju. Ujedno smo propitivali kako se još pokazana emocija može pokazati osim na način na koji ju je dijete određeno dijete pokazalo. Već u toj aktivnosti zamijećeno je bolje raspoznavanje emocija kod djece.

Posljednja u nizu predaktivnosti bila je pokazivanje emocije mimikom lica nakon što ju dijete imenuje. Ova aktivnost je bila izazov, no nakon više ponavljanja djeca su uspješno pokazivala emocije te ih imenovala.

Kod aktivnosti koje su bile povezane s aktivnostima slušanja, djeca su prvotno samo poslušala skladbu. Nakon svakog idućeg slušanja postavljana su im pitanja o emociji koju skladba kod njih evocira te su djeca potaknuta da to određenom tehnikom prenesu na papir. Nakon toga upitana su koji konkretan događaj kod njih izaziva određenu emociju. Nakon svakog crteža

djeca su upitana da opišu svoj likovni izražaj. Opisi su zapisani uz radove te navedeni uz dob svakog djeteta.

5.5.Likovna aktivnost:izražavanje dojma nakon poslušane skladbe

5.5.1. Motivacija

Za svaku od skladbi primijenjen je isti postupak prilikom davanja uputa i postavljanja pitanja. Tijekom odgovora, odgojiteljica je bilježila te dobiveni odgovori služe kao transkripti u analizi rezultata.

Djeci je puštena skladba „Jesen“, Antonio Vivaldi u trajanju od 5:03 minuta. Prvi put je skladba puštena s ciljem da se upoznaju s njom te da ju poslušaju. Nakon toga im je ponovno puštena te su djeca upitana što osjećaju te na koju emociju ih podsjeća.

Prije puštanja skladbe prvi put odgojiteljica je najavila djeci kako će zajedno poslušati jednu skladbu. Odgojiteljica je dala uputu da skladbu poslušaju u tišini. Nakon prvog slušanja, odgojiteljica je dala uputu da ponovno poslušaju skladbu te ukazala da će nakon slušanja razgovarati o tome što su čuli. Pitanja koja je odgojiteljica zajednički postavila djeci su počela s dojmom. Prvo se odnosilo na to kako im se skladba svidjela te je li im se svidjela. Djeca su potom upitana da opišu svoj doživljaj skladbe te su naposljetku svatko zasebno upitani da iskažu emociju koju je skladba evocirala kod svakoga.

Djeci je potom dana uputa kako će skladbu poslušati još jednom te da će nakon toga likovno prikazati ono što zamišljaju dok slušaju skladbu.

5.5.2. Poticaj „Jesen“, (Antonio Vivaldi, 1725).

Tehnika: tempera.

Likovni materijal: kistovi, boje, posude, papiri.

Način rada: po izmišljanju.

Djeca su iskazala kako im se skladba sviđa. Odgovori su s obzirom na manju skupinu bili slični te je zamijećeno kako se odgovori većine nastavljaju na odgovor koji daje prvo dijete koje odgovara. Tako u ovom slučaju djeca iskazuju kako im se skladba sviđa. Nadalje, djevojčica S. (6) iskazala je kako joj je malo tužna skladba te se ostatak skupine poveo za njom i djeca su iskazala kako je i njima tužno.

Najava zadatka: djeci je ponuđena slikarska tehnika tempera te im je dana uputa da slušaju glazbu i svoj dojam prenesu kistom na papir.

Djeci su ponuđene primarne boje (crvena, žuta i plava) te sekundarne (narančasta i zelena). Uz navedene ponuđene su i bijela, crna te smeđa boja tempere. Djeca su samostalno birala boju kojom se žele izraziti te nisu pokazala interes za miješanjem boja prije nanošenja kistom na papir.

Stvaralački proces

Prilikom prve likovne aktivnosti u kojoj su djeca slikala te izražavala svoj dojam na temelju poslušane skladbe, prošlo je par minuta prije nego su djeca krenula stvarati. Prvotno su se pogledavala te nisu bila sigurna hoće li dobro nacrtati. Odgojiteljica im je objasnila kako prikazuju što žele, ono što osjećaju dok slušaju skladbu te im je rekla kako nema ispravnih ili pogrešnih crteža. Djeca su se tada opustila. Neko vrijeme su razgovarala te su potom slikala i slušala. Napravljena je kratka pauza u puštanju skladbe kako bi se djeca bolje fokusirala. Potom su upitana žele li slušati skladbu dok slikaju i djeca su izjavila da žele. Nakon deset minuta stvaranja djeca su se spontano počela pogledavati te gledati jedna kod drugih što slikaju i kako crteži izgledaju. Stvarala su još oko deset minuta te su polako počeli izjavljivati kako su gotovi te je potom svatko ponaosob opisao svoj rad. Prvi zadatak djeca su realizirala pomalo nesigurno bojeći se ispravnosti zadatka i povratne informacije. Dok su jedni objašnjavali svoje crteže, neka djeca su nastavila s radom i dopunjavala naslikano.

Dječji likovni radovi i osvrt na radove

Slika 1. M. (6), „Malo je tužno, malo sretno i

malo traje i malo se prekida!“

Slika 2. L. (6), „Pada kiša!“

Crtež 1 prikazuje likovnu fazu u kojoj oblici još nemaju jasnu i definiranu strukturu te se do sadržaja dolazi razgovorom s djetetom odnosno postavljanjem pitanja koje se odnosi na sadržaj djela. Dijete izjavljuje: „Malo je tužno, malo sretno i malo traje i malo se prekida!“ Linije su deblje i tanje, prostorno blizu smještene. Crvena linija je deblja s kružnim oblikom na vrhu te uspravno položena. Žutom bojom dijete slika isprekidano te kistom točka boju na papir čime odražava svoj doživljaj trajanja i prekidanja koji opisuje. Na crtežu 2 može se zamijetiti korištenje plave boje koja se često povezuje kod djece s doživljajem tuge. Osim toga, dijete prikazuje simbol kiše te je za pretpostaviti kako i iz tog razloga bira plavu boju s obzirom da djeca padaline učestalo prikazuju plavom bojom. Linije su kratke isprekidane i prostorno pravilno razmještene odnosno gotovo jednako udaljene jedna od druge i prikazane su u jednakom smjeru.

Slika 3. M. (5,5), „Ružno je vrijeme i puno je blata!“

Slika 4. L. (6), „Počinje ružno vrijeme!“

Crtež 3 prikazuje apstraktnu kompoziciju. Linije su jednakih veličina i pokreti kistom odražavaju jednaku debljinu nastalih struktura. Prevladavaju tople boje te smeđa boja koja sugerira realan element blata i zemlje o kojima dijete govori prilikom interpretacije. Dijete skladno kombinira boje. Doživljaj glazbe kombinira s doživljajem lošeg vremena. Crtež 4 pokazuje strukture gotovo realno nalik stvarnima te su prostorno pravilno razmještene. Dijete prikazuje doživljaj promjene vremena. Prikazuje elemente iz prirode (cvijet, tlo, nebo) i apstraktno prikazuje izmjenu vremena koju smješta na vrh papira (na nebo). Strukture su jasne, a boje koje prevladavaju su tople. Ipak, vidljiv je i utjecaj plave boje.

Slika 5. H. (6), „Pada kiša i jako puše i vani je ružno!“

Slika 6. S. (6), „Tužno je jer je vruće i ne može se biti vani! Sunce je previše jako i to je tužno!“

Na crtežu 5 dominira plava boja, struktura prikazuje djetetov doživljaj vremena vani. Dijete je svom doživljaju dalo oblik te je boju uskladilo s emocijom koja prati doživljaj skladbe i

povezuje ga s realnim događajem iz djetetova okruženja. Na crtežu 6 dominantne su tople boje kao odraz realnog prikaza vanjskog elementa vremena (vrućina). Nacrtana struktura je odraz prikaza vrućine kao apstraktnog dijela stvarnosti.

Slika 7. S. (6), „Tužno je kad je veliki nered i moramo puno pospremati!“

Slika 8. F. (5), „Ovo je tužno! Pjesma je malo tužna pa je ovo tuga!“

Crtež 7 i 8 odlikuju se linijama koje se kreću kontinuirano na papiru i polukružnog su karaktera. Linije su različite debljine. Na crtežu 7 prevladavaju tople boje, više je linija, unesen je element zelene (hladna boja) kao kontrast toplim bojama. Linije su odraz opisanog sadržaja (nered). Na crtežu 8 linija je manje, prostorno su udaljenije i prevladavaju hladne boje. Djeca prilikom izjava o crtežu naglašavaju kako su tim linijama imala namjeru opisati emociju i doživljaj tuge.

5.5.3. Poticaj „Proljeće“, (Antonio Vivaldi, 1725)

Skladba: „Proljeće“, Antonio Vivaldi, trajanje: 9:59 minuta.

Provedeni postupak bio je istovjetan postupku prilikom slušanja prve skladbe. Djeca su već nakon prvog slušanja iskazala kako je skladba vesela. Potom su upitana kako se oni osjećaju slušajući tu skladbu te su izjavili kako se osjećaju sretno i veselo. Skladba je poslušana jednom prije samog procesa crtanja budući da su djeca odmah nakon slušanja izrazila svoje dojmove. Potom su potaknuti da emociju i doživljaj prenesu pastelom na papir.

Tehnika: pastela.

Likovni materijal: pastele, papiri.

Način rada: po izmišljanju.

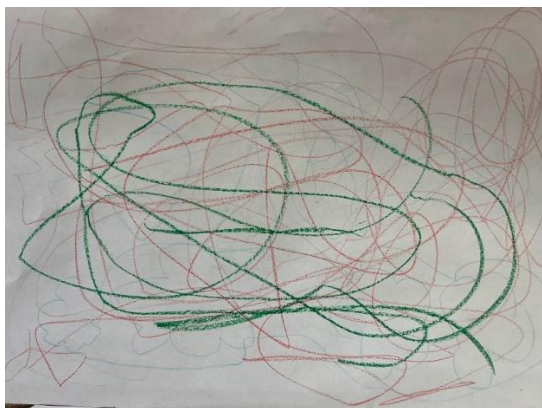
Najava zadatka:

Nakon opisanih doživljaja poslušane skladbe, odgojiteljica je upitala djecu žele li to nacrtati: „Želite li nacrtati svoj doživljaj? Želite li nacrtati to što ste čuli?“ . Djeca su izjavila da žele. Rečeno im je dalje kako mogu odabrati željene boje te slušati skladbu i crtati što čuju i kako se osjećaju. Djeci su ponuđene sve boje dostupne u paleti boja koja čini osnovni paket pastela. Djeca su samostalno birala boje za svoje likovno izražavanje.

Stvaralački proces

Djeca su crtala puno slobodnije i sigurnije u odnosu na prvi ovakav zadatak. Primjećeno je kako su bila veselija i razigranija. Smijala su se i razgovarala te su manje gledala što drugi rade (u odnosu na prvi zadatak). Nakon početnog zanosa (veselje, razgovor) djeca su utihnula te crtala svoje doživljaje. Aktivnost je trajala 20 minuta i djeca su crtala apstraktno, no zamijećeno je kako su dulje birala boje u odnosu na prvi zadatak, dok su pokreti bojom na papir bili lakši i opušteniji. Za pretpostaviti je kako je na to utjecala poznatost zadatka i spoznaja kako nema ispravnih ili pogrešnih crteža.

Dječji likovni radovi i osvrt na radove

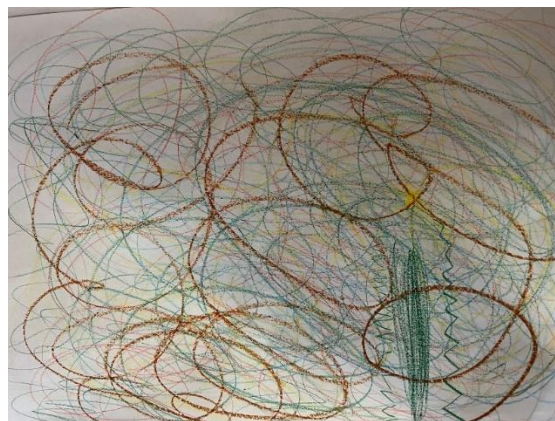
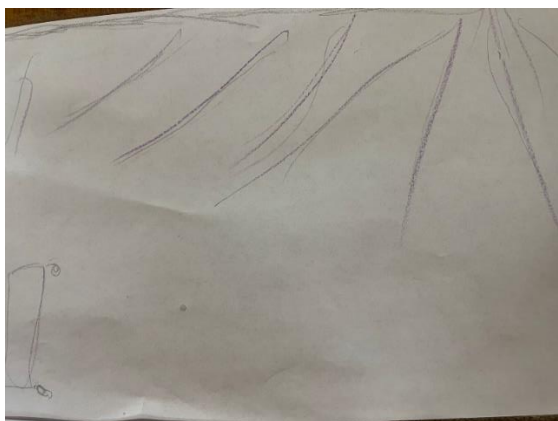

Slika 9. M. (6), „Sreća je kad crte puno plešu po papiru i kad je puno boja!“

Slika 10. L. (6), „Srce je sreća i zvjezdica isto!“

Crtež 9 prikazuje sreću i apstraktan je. Djevojčica opisuje željeni sadržaj što znači da je imala zamisao, namjeru i to je i prikazala. Linije su kružnog oblika i prikazuju pokret (ples). Djevojčica stvara dugim linijama u različitim bojama. Njima odražava pokret odnosno prikazuje ples. Također se može primijetiti da su deblje linije tamnijih boja. Na crtežu 10 mogu se primijetiti oblici srca i zvijezda koje su u svojstvu simbola sreće (prema opisu djeteta). Oblici su pravilni (sukladni uvriježenim simbolima srca i zvijezda) te nisu ispunjeni bojom. Smješteni su prostorno blizu jedan drugome te su gotovo iste veličine. Linije su zatvorene, ravne, valovite i oštre.

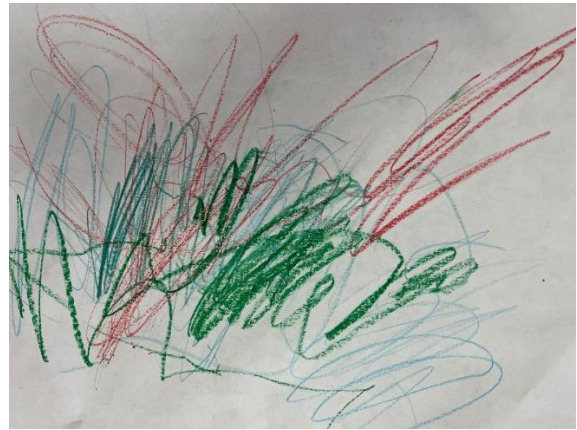

Slika 11. M. (5,5), „Ovo je sreća jer ima puno crtica!“ *Slika 12.* L. (6) „Volim plesati i skakati i to je sreća!“

Crtež 11 djelo je petogodišnjeg djeteta koje je prikazalo sreću linijama pravilno udaljenima, kreću se u istom smjeru, iste su debljine, veličine i boje. Linije su prikazane tako da se ispod svake nalaze tragovi pastele u obliku svjetlijih linija koje prate deblju, no one su tanje i odražavaju pokrete u više smjerova. Pretpostavka je kako su tako nastale crte odraz pokreta ruke pod utjecajem skladbe. Veći dio prostora na papiru je prazan, a prikaz sreće smješten je u gornji desni ugao papira. Crtež 12 ispunjen je kružnim linijama različite debljine. Određene linije su podebljavane te su korištene raznovrsne boje, primarno žuta, crvena i zelena. U sredini se nalazi zelena struktura uspravna oblika koja predstavlja autora crteža, a sadržaj se također odnosi na djevojčicu koja voli plesati te je za pretpostaviti kako je zelena struktura upravo prikaz nje same (djevojčica se nije izjasnila o tome pa se stoga radi o pretpostavci).

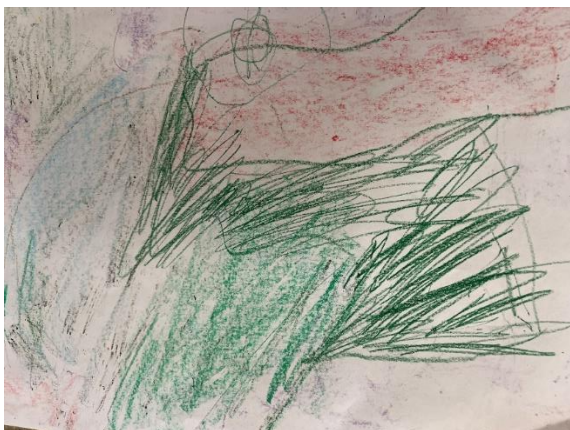

Slika 13. H. (6), „Sreća je kad raste puno cvijeća i kad ima puno srca i kad je ljubav!“

Slika 14. S. (6), „Sreća je šarena!“

Na crtežu 13 mogu se zamijetiti oblici među kojima prevladavaju motivi srca, a potom cvijeća. Više je srca u odnosu na cvijeće, prostorno su srca bliža jedna drugima, iako je cvijeće veće u odnosu na srca. Korištene su hladne boje (svjetlo plava i tamno plava) s elementima roze čije su linije svjetlije i slabijeg intenziteta. Linije su strukturne jer je prikazan samo oblik nacrtanih simbola. Na crtežu 14 mogu se uočiti debele linije koje se kreću u istom smjeru. Dijete prikazuje skupove linija u različitim bojama. Linije su deblje, kraće i nastavljaju se jedna na drugu. U pozadini su tanjim linijama prikazane kružne strukture. Namjera djeteta bila je prikazati sreću bojom. Pritisci o papir su čvrsti, linije su u pokretu i različitih debljina i veličina, no prostorno smještene blizu i odvojene s obzirom na odabrane boje.

Slika 15. S. (6), „Sretna sam kad je sve zeleno u prirodi!“

Slika 16. F. (5), „Sreća je duga i kad je puno boja!“

Crtež 15 zelenom bojom prikazuje element prirode i ta boja je u prvom planu. Linije su naglašene, oštre te skupovi linija odražavaju pokrete u različitim smjerovima. Crtež 16

prikazuje dugu iako se radi o skupovima linija toplih boja koje strukturom nalikuju na dugu. Taj dio crteža je dominantan te su linije deblje i pritisci pastelom o papir su snažniji. Linije su kratke i kreću se u smjerovima: ravno, ukoso i vrlo malo vodoravno.

5.5.4. Poticaj „Bumbarov let“, Nikolaj Rimski Korsakov (1900)

Skladba: „Bumbarov let“, Nikolaj Rimski Korsakov, trajanje: 3:26 minuta

Razgovoru o poslušanoj skladbi prethodila su tri slušanja. Naime, odgojiteljica je primijetila kako djeca nisu spremna na razgovor te odgovaranje na pitanja otvorenog tipa (u kojima se traži da djeca iznesu svoje mišljenje i dojam). Navedeni zaključak odgojiteljica je donijela nakon što je postavila pitanje o dojmu na koje nijedno dijete nije pokazalo interes da odgovori. Namjera je bila pričekati sa sugestivnim pitanjima te pitanjima zatvorena tipa kako odgojiteljica (ujedno i ispitivač) ne bi utjecala na dječju interpretaciju i doživljaj poslušanog djela. Djeca su navodila kako čuju da je glazba brza, ponekad glasnija, ponekad tiša. Također su navela kako ponekad usporava, a ponekad ubrzava. Jedno dijete je spomenulo kako je ponekad jako glasna. Djea su izjavila da im je skladba zanimljiva iako je u momentima jako glasna. Potom je djevojčica F. (5,5g) izjavila kako ju podsjeća na jedan crtani film. Uslijedilo je pitanje na koji te je djevojčica opisala i određenu scenu iz crtanog filma. Slijedilo je pitanje pomalo sugestivnog tipa s ciljem lakšeg prepoznavanja emocije o kojoj se radi. Emociju je djevojčica imenovala nakon što je upitana kako se likovi u toj sceni osjećaju. Izjavila je kako joj se čini da su ljuti. Iskoristili smo tu situaciju kako bismo povezali skladbu s emocijom ljutnje te su djeca emociju na temelju poslušane skladbe izrazila olovkom na papiru.

Tehnika: olovka.

Likovni materijal: olovka, papir.

Način rada: po zamišljanju.

Najava zadatka:

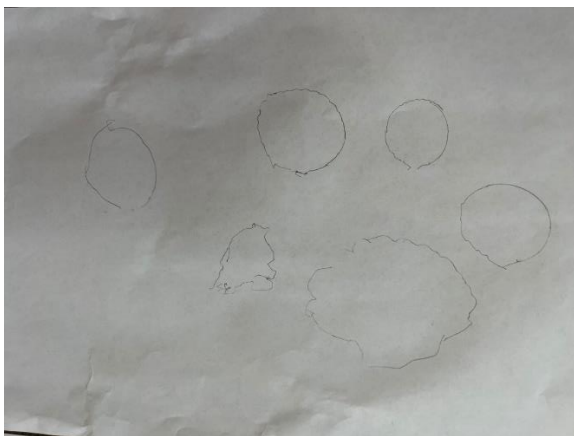
Djeci je ponuđena olovka. Specifičnost u izrazu očitovala se u debljinama linije te strukturama nacrtanih oblika. Djeci je kao u prethodnim zadacima najavljeno da će poslušati skladbu te da crtaju prema dojamu. Upitana su žele li prikazati to što su čula, na što su rado pristala. Djeca su

pozvana da još jednom obrate pažnju na ono što su spomenula i sama (glasnoću, brzinu koju su spomenula).

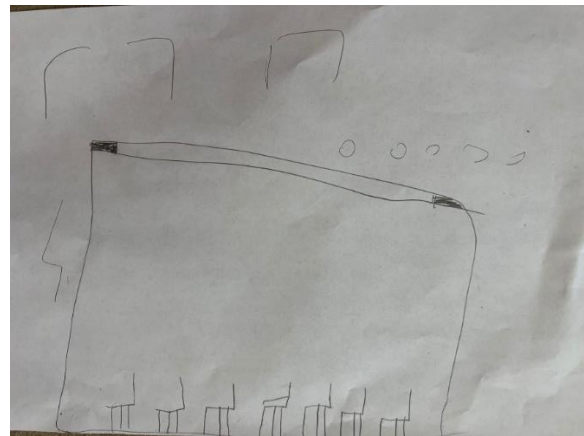
Stvaralački proces

Za vrijeme crtanja, djeca su izrazima lica i pogledavanjima ponovno iskazala nesigurnost. Slušala su skladbu, no utjecaj razgovora koji je prethodio je prevladao. Tako su djeca nacrtala konkretne motive kojima opisuju doživljaj ljutnje. Motivi se razlikuju i djeca nisu gledala jedna po drugima kao u prvom zadatku. Svatko je crtao za sebe i crtali su u tišini. Nakon crtanja uz zvukove skladbe, zamolila su da crtaju u tišini jer im je preglasno i smeta im. Pred sam kraj aktivnosti, skladba im je puštena još jednom. Djeca su se u ovoj aktivnosti zadržala oko 30 minuta jer su crteži prikazivali puno detalja. Tek nekoliko crteža (prikazani u nastavku) odražavaju pokrete olovkom koji prate zvukove skladbe. Linije odražavaju pokret, nemir i glasnoću glazbe.

Dječji likovni radovi i osvrt na radove

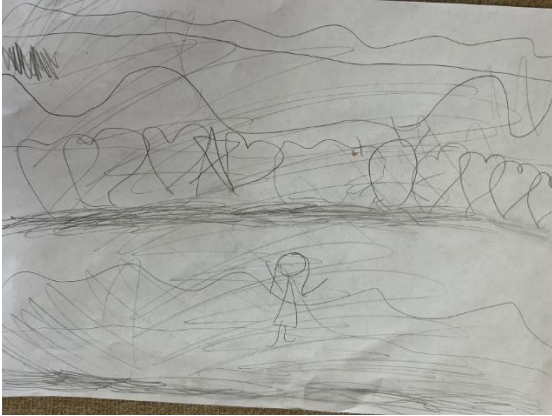

Slika 17. M. (6), „Ljutnja je kad se oblaci ljute prije kiše!“

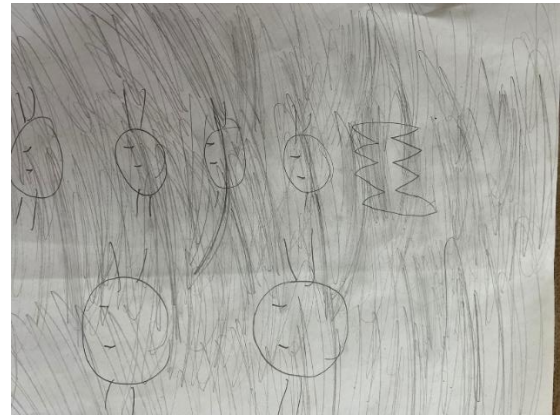

Slika 18. L. (6), „Ljutim se kad moramo puno sjediti i čekati druge!“

Crtež 17 prikazuje oblake, kružnim strukturama. Krugovi su različitih veličina, linije su tanke, a oblici su manji kružni, veći te s elementima valovitih linija. Oblaci su smješteni na cijeloj podlozi u približno jednakim prostornim razmacima. Crtež 18 prikazuje jasne elemente (stolice) koji se odnose na situaciju. Na crtežu nema ljudi, već samo predmeti. Stolice su smještene na dno papira, malene su, izraženih linija i prostorno jednako udaljene.

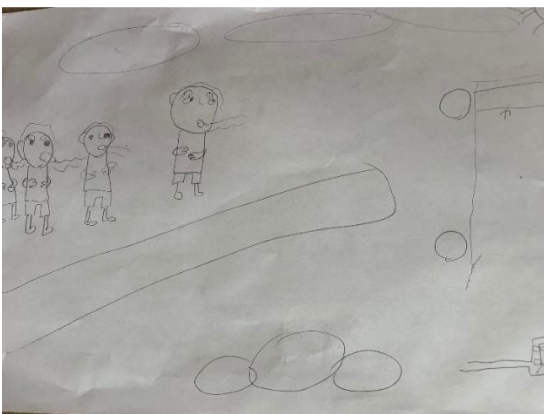

Slika 19. M. (5,5), „Malo sam ukrasila jer je ljutnja i tu sam ja isto!“

Slika 20. L. (6), „Ljutnja je kad se ne možemo dogovoriti pa ne možemo ići van!“

Crtež 19 prikazuje element osobe (dijete je nacrtalo samo sebe). Osoba je smještena na tlo te su oko nje strukture srca kako bi se crtež ukraasio. Crtež je ispunjen linijama te je prostor papira u potpunosti ponunjen pokretima olovke. Crtež 20 prikazuje više osoba. Prikazane su u obliku krugova gdje dominira glava kao glavni element crteža čovjeka. Dva lika su prikazana naprijed i veći su u odnosu na likove iza koji su manji. Crtež ljudi je popunjen obojanim sivim papirom što dodatno naglašava prikazanu emociju.

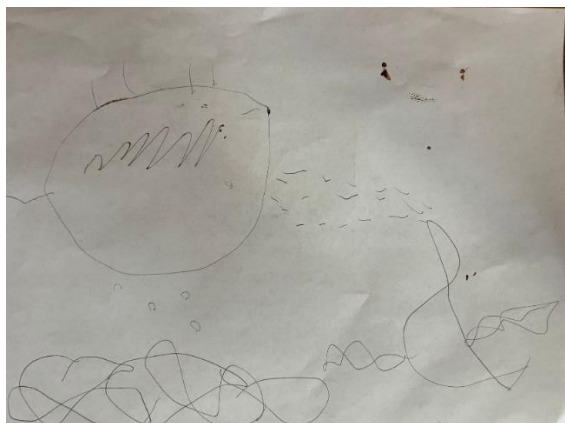

Slika 21. H. (6), „Ovo je parkić i ljuljačke su zauzete i to me ljuti!“

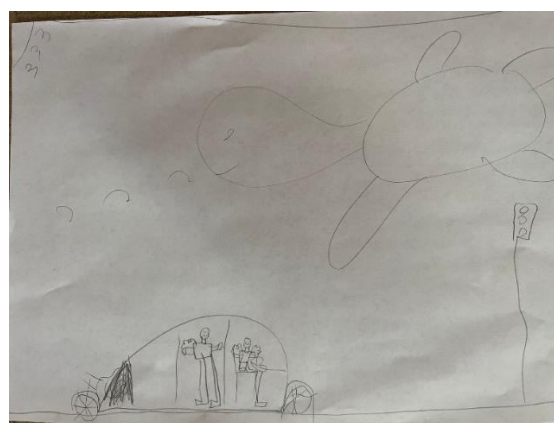

Slika 22. S. (6), „Ljutnja je ružna i strašna i tužna je!“

Crtež 21 prikazuje događaj realistički. Nacrtani su ljudi s detaljima poput ruku položenih u određeni položaj u odnosu na tijelo. Prikazani ljudi imaju sve elemente čovjeka i vrlo su detaljno prikazani i nacrtani. Prostorni razmještaj i veličina elemenata na crtežu odgovara stvarnom stanju stvarnosti u realnom okruženju. Crtež 22 prikazuje vodoravne linije, obrisi su tanji, slabijeg intenziteta, linije se protežu vodoravno po dužini papira. Prostorno su jednako udaljene, a linije su valovite, blago valovite i ravne.

Slika 23. S. (6), „Ljutim se kad se na moru ne možemo kupati jer je kiša!“

Slika 24. F. (5), „Ljutim se i tužna sam jer moramo biti u kući!“

Crtež 23 naglašava element mora te u prvi plan stavlja ribu kao simbol mora te se na dnu i sitno nalaze valovi koji predstavljaju nevrijeme. Valovi su značajno manji u odnosu na ribu koje je simbol boravka na moru. Crtež 24 prikazuje sitno situaciju koju dijete opisuje (boravak u kući) u odnosu na vanjski element vremena koji je istaknut i veći što se također može povezati s emotivnim utjecajem prilikom stvaranja i izražavanja.

5.5.5. Osvrt na prvu cjelinu likovnih aktivnosti

Rezultati su interpretirani s obzirom na mogućnost prepoznavanja i imenovanja emocija te opisa radova na temelju iskaza djece.

Prilikom slušanja skladbi djeca su najlakše i u najvećoj mjeri prepoznala emociju sreće te su ju u skladu s time i prikazala. Crteži su razigrani, šareni s opisima koji sugeriraju da ih sreća podsjeća na boje, na šarene boje, na igru i ples. U manjoj mjeri i nešto teže su prepoznala tugu.

Naime, nakon što je jedna djevojčica izjavila da se radi o tuzi, ostala djeca su spremno prihvatila taj odgovor. Tijekom slušanja skladbe „Jesen“, A. Vivaldi, postavljana su dodatna pitanja o samoj skladbi kako bi se dobio odgovor o emociji koju skladba evocira kod djece. Nastali crteži bili su u toplim bojama, pri čemu su prevladavale žuta i narančasta. Djeca su koristila i plavu boju kako bi naglasila povezanost s padalinama budući da su tugu učestalo povezivala s vanjskim vremenskim neprilikama, a ujedno i shematski plavom bojom prikazivala padaline. S obzirom na teoretska polazišta, plava boja je boja koju djeca učestalo povezuju s tugom.

Slušanje skladbe „Bumbarov let“, Nikolaj Rimski Korsakov kod djece nije izazvalo specifičnu jasnu emociju. Mlađa djevojčica iz skupine skladbu je povezala s poznatim doživljajem, a to je gledanje crtanog filma te je uz opise likova potaknula i ostalu djecu da izjave kako se radi o emociji ljutnje. Oštre i kratke linije olovke na crtežima sugeriraju kako su djeca što vjerodostojnije htjela predočiti emociju iako ju teže prepoznaju u odnosu na prvotne dvije. Osim toga linije mogu odražavati ono što su djeca prepoznala slušajući skladbu, a to je da je ponekad tiša, ponekad glasnija te često ubrzava.

5.6. Događaji koji evociraju određenu emociju

5.6.1. Motivacija

Aktivnosti slikanja prethodio je razgovor s djecom o emocijama unutar zajedničke aktivnosti. Djeca su sjela u krug i započeo je razgovor o emocijama. Pitala je djecu kako se sve možemo osjećati. Potom su djeca nabrojala da mogu biti sretna, iznenađena, ljuta i tužna. Djeca su upitana kako se djeca najviše vole osjećati na što su izjavila kako vole biti sretna. Jedan dječak izjavio je kako voli biti ljut, no nije htio objasniti kada niti zašto. Odgovarao je sa smješkom kako voli biti ljut. Odgojiteljica je potom upitala djecu jesu li uvijek sretna te je navela kako djeca ponekad mogu biti sretna, ponekad tužna i istaknula je da je to u redu. Pitala je djecu: „Kada ste tužni?, Što se dogodi prije nego postanete tužni? Možete li se sjetiti kad ste bili tužni?“ Neka djeca su se lako prisjetila kada su bila tužna te dala odgovor što ih može učiniti tužnima (dokumentirano u opisu crteža), dok su se neka djeca nešto dulje prisjećala.

Odgovori su zapisani ispod svakog od crteža koji je ujedno i interpretacija događaja koji kod djece izaziva emociju ljutnje.

5.6.2. Likovna aktivnost: prikaz događaja koji evocira emociju tuge

Tehnika: tempera.

Likovni materijal: boje, kistovi, papiri.

Način rada: prema sjećanju.

Najava zadatka:

Nakon razgovora o tome kada su djeca tužna, upitana su žele li nacrtati događaj ili situaciju koja ih čini tužnima. Djeci su ponuđene primarne boje (crvena, žuta i plava) te sekundarne (narančasta i zelena). Uz navedene ponuđene su i bijela, crna te smeđa boja tempere.

Stvaralački proces

Djeca su samostalno birala boju kojom se žele izraziti te nisu pokazala interes za miješanjem boja prije nanošenja kistom na papir. Također je zamijećeno kako su nerado miješala boje i na papiru. Boje koje su koristila su one kojima su što vjerodostojnije željela prikazati elemente iz stvarnosti i prikazati ih u realnom obliku. Izražavala su se s lakoćom te je aktivnost trajala između 30 i 40 minuta, ovisno o pojedinom djetetu. Tijekom aktivnosti moglo se zamijetiti kako djeca uživaju slikajući te kako su posvećena prikazu detalja. Također, moglo se zamijetiti kako pomno biraju boje koje odražavaju boje u realnosti te kako su pokreti kistom odmjereni i precizni s obzirom na prikaz određenih struktura.

Dječji likovni radovi i osvrt na radove

Slika 25. M. (6), „Tuga je kad pada kiša i kad ne mogu van igrati se!“

Slika 26. L. (6), „Tužan sam kad mi mama kaže da ne mogu jesti sladoled!“

Prilikom slikanja djeca su crtala realne strukture koje su odraz stvarnih predmeta i stvari iz njihova neposredna okruženja. Naslikani motivi vjerno prikazuju istovjetne i željene elemente iz djetetove neposredne realnosti. Boje koje su djeca birala prikazuju objekte kakvi su u stvarnosti. Crtež 25 prikazuje stablo i kišu koja pada iz oblaka. Svaki element pravilno je smješten u prostoru te u skladu sa realnim prostornim razmještajem (stablo na tlu, oblaci iznad). Veličine predmeta odraz su stvarnih veličina. Prevladavaju plava i smeđa boja što je i znak emotivnog utjecaja na odabir boje prilikom stvaranja. Na crtežu 26 može se primijetiti kako je prikaz sladoleda veći u odnosu na prikaz ljudi. Sladoled je obojan žutom bojom. Na taj način značaj i važnost dani su upravo sladoledu i naglašen je kao pozitivna stvar kojoj se dijete veseli. Ljudi su nacrtani sa strane, manji i obojani zelenom što sugerira njihovu emociju povezanu s nemogućnošću dobivanja željenog sladoleda.

Slika 27. M. (5,5), „To sam ja! Sama se igram i tužna sam!“ Slika 28. L. (6) „Pada kiša i moram u kuću!“

Crtež 27 u prvi plan stavlja igrovnu strukturu (kućicu). Boje koje prevladavaju su smeđa i plava. Kućica ima i ponešto toplih boja (crvena) i time je naglašen pozitivan doživljaj i pozitivna emocija u odnosu na igru. Iza, sa strane i umanjeno dijete je prikazalo sebe. Maleno je, pomalo pognuto i smeđe boje što naglašava emociju tuge povezanu s opisom crteža (dijete je tužno jer se igra samo). Na crtežu 28 dijete sebe smješta u sredinu, na tlo i boja se toplim bojama. Oblake i kišu smješta iznad, no nešto su veći i plave boje, čime dijete daje značaj vremenskim uvjetima i karakterizira ih nepovoljnima odnosno naglašava kako utječu na pojavu emocije tuge.

Slika 29. H. (6), „Prijatelji su me naljutili i sam sam!“

Slika 30. S. (6), „Tužna sam jer je loše vrijeme i pada kiša i nema sunca!“

Na crtežu 29 prevladavaju smeđe boje. Boje su u jednom dijelu crteža na papiru i izmiješane. Dijete je naslikalo stabla na tlu, a sebe je smjestilo na povišenu podlogu kako bi naglasilo svoj osjećaj tuge. Dijete je sebe obojalo plavom bojom što sugerira i naglašava emociju tuge. Na crtežu 30 dijete je sebe prikazalo vrlo veliko te u smeđoj boji i naglasilo je detaljima na licu emociju tuge. Detalji su najvidljiviji upravo na licu. Dijete je u svoju pozadinu smjestilo element kiše u manjem opsegu u odnosu na crtež sebe.

Slika 31. S. (6), „Kad moram ići doma iz parkića, onda sam tužna!“

Slika 32. F. (5), „Tužna sam kad tata ide na put!“

Crtež 31 prikazuje detalje koji su označeni različitim bojama. Struktura odraslome nije potpuno jasna dok dijete nije pridalo značaj i opisalo sadržaj. Prevladava plava boja, no s elementima toplih boja kojima se naglašavaju detalji u sadržaju. Na crtežu 32 dijete je opisao određeni događaj (odlazak oca na put). Slika ne obiluje detaljima. Nema prikaza ljudi. elementi (kuća, auto, sunce) su prostorno pravilno razmješteni i veličinom u realnom omjeru. Iako prikazuje tužan događaj, dijete je upotrijebilo tople boje s prevladavanjem žute.

5.6.3. Likovna aktivnost : prikaz događaja koji evocira sreću

Tehnika: pastela

Likovni materijal: pastele, papiri.

Način rada: po sjećanju.

Najava zadatka:

Djeci su ponuđene sve boje dostupne u paleti boja koja čini osnovni paket pastela. Djeca su samostalno birala boje za svoje likovno izražavanje.

Likovnoj aktivnosti kao i u prethodnom zadatku prethodio je razgovor o sreći. Odgojiteljica je iznijela svoj doživljaj sreće i opisala kada se ona osjeća sretno te su potom djeca upitana kada su ona sretna. Dodatna pitanja nisu bila potrebna (prema procjeni odgojiteljice) budući da su djeca vrlo brzo dala odgovore te se činilo da im je jednostavno odgovoriti na pitanje o sreći. Potom je djeci postavljeno pitanje na slijedeći način: „Sad kad smo se prisjetili što nas čini sretnima i kada smo sretni, jeste li za da to i nacrtamo?“ Nakon toga djeca su rado pristupila zadatku.

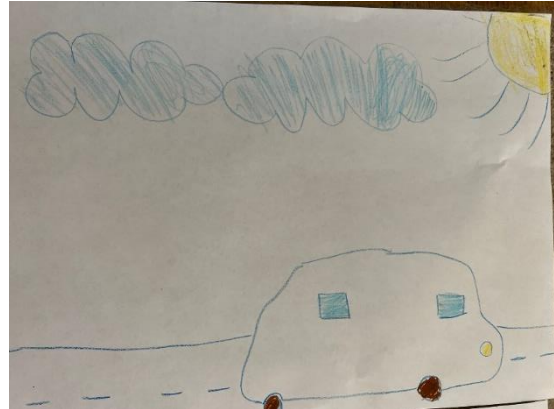
Stvaralački proces

Aktivnost crtanja trajala je oko 30 minuta. Djeca su koristila bojice kojima su crtala strukture, oblike te u manjoj mjeri bojala papir. Većinom su prikazivala motiv čovjeka sa osmijehom na licu. Bojice su birala s obzirom na preferenciju te je na crtežima vidljivo kako su istu boju koristila za različite elemente zastupljene na crtežu. Atmosfera prilikom crtanja je bila opuštena, djeca su razgovarala i smijala se.

Dječji likovni radovi i osvrt na radove:

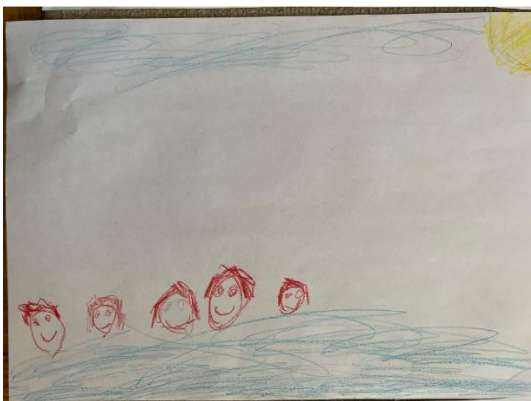
Slika 33. M. (6), „Volim kad se dugo mogu igrati vani!“

Slika 34. L. (6), „Ovo je auto kojim putujemo na more!“

Volim ići na more!“

Na crtežu 33 dijete je sebe stavilo u prvi plan te je veće u odnosu na elemente u prirodi. Elemente prikaza vanjskog okruženja dijete je opisalo motivima cvijeća. Crtež je u potpunosti ispunjen bojom. Naglašena je razlika između tla i neba (tlo je prikazano smeđom bojom u dnu, a nebo plavom iznad tla). Izraz lica nacrtane djevojčice je položen u osmijeh, a ruke su raširene, čime dijete dodatno naglašava kako je sretno. Na crtežu 34 prevladava plava boja. Linije su tanke, a oblici vjerno prikazuju elemente iz stvarnosti. Na slici nema simbola ljudi, već je dijete naznačilo događaj odlaska na more. Nacrtalo je velik auto u pokretu te cestu i elemente na nebu.

Slika 35. M. (5,5), „Ovo smo svi mi u moru!“

Kupamo se zajedno!“

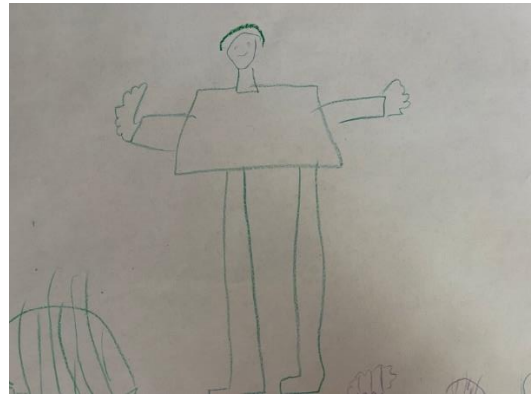
Slika 36. L. (6) „Na moru je super i volim biti tamo!“

Na crtežu 35 na dnu papira nalazi se more obojano plavom bojom te ljudi kojima se vide samo glave obojane crvenom bojom. Ljudi su smješteni jedno pored drugoga, a na licu su prikazani detalji koji prikazuju i dodatno naglašavaju emociju sreće. Na ovoj slici vidi se kako dijete

razmišlja s obzirom da nije prikazalo čovjeka cijelog u moru, već je realno prikazalo glave koje se iz mora vide, dok se ostatak tijela nalazi u moru i ne vidi se iz daljine. Na crtežu 36 vidi se more, stablo sa strane te su žutom bojom u obrisima prikazane odraslome nejasne strukture iznad mora. Dijete ih nije opisalo niti objasnilo.

Slika 37. H. (6), „Na odmoru, na moru smo svi zajedno i uvijek smo veseli i zajedno se igramo i kupamo i družimo!“

Slika 38. S. (6), „Sretna sam kad se moj prijatelj dođe igrati! Ovo je on!“

Crtež 37 prikazuje more, ribe i ljude. More se nalazi na samom dnu, ribe su smještene iznad mora i velike su, gotovo veličine ljudi koji su smješteni iznad riba. Ribe su nacrtane plavom bojom te nisu ispunjene bojom, dok su ljudi prikazani žutom bojom i s više detalja koji naglašavaju element igre. Nacrtanim likovima usta su otvorena, a ruke raširene. Položaj tijela sugerira kako se radi o emociji sreće. Likovi kao da lebde u zraku što sugerira pokret i veselje. Na crtežu 38 dijete je prikazalo svog prijatelja. Nacrtan je lik čovjeka preko cijelog papira (veličina čovjeka sugerira važnost i značaj tog prijatelja djetetu). Čovjek je prikazan linijama četvrtastog oblika. Glava je malena u odnosu na tijelo te se na njoj nalaze detalji koji opisuju izraz lica. Ruke su raširene.

Slika 39. S. (6), „Sretna sam kad nije jako vruće

Slika 40. F. (5), „To sam ja u parkiću i vani je duga!“

da možemo dugo biti vani i dugo se igrati!“

Crtež 39 prikazuje vanjsko okruženje. Linije su tanke i u dijelovima vrlo svjetle. Pokreti na papiru bili su lagani i blagi. Djeca su smještena iznad vanjskog okruženja i nešto su veća u odnosu na stablo. Djeci je na licu nacrtan osmijeh. Crtež 40 obiluje toplim bojama. Prikazani elementi su sitni, a linije su kratke i tanke. Na crtežu se nalaze detalji koji opisuju okruženje događaja koji dijete čini sretnim. Prostorno su elementi pravilno smješteni na papiru.

5.6.4. Likovna aktivnost: prikaz događaja koji evocira emociju ljutnje

Prije likovne aktivnosti djeca su upitana kada se ljute. Činilo se kako im nije jednostavno odgovoriti na pitanje te je ponovno poveden razgovor o emociji ljutnje. Odgojiteljica je htjela biti sigurna kako djeca razumiju o kojoj emociji je riječ te je potaknula djecu da mimikom lica izraze kakva su kad su ljuta. To im je pomoglo da prepoznaju o kojoj se emociji radi te su se lakše prisjetili i određenog događaja nakon te aktivnosti. Njihovi odgovori i događaji koje povezuju s ljutnjom zapisani su ispod svakog crteža.

Tehnika: olovka.

Likovni materijal: olovka, papir.

Način rada: po zamišljanju.

Najava zadatka:

Odgojiteljica najavljuje zadatak nakon uvodnog razgovora o ljutnji. Potiče djecu da prikažu što ih ljuti i na taj način to podijele s drugima i ljutnju ostave na papiru. Djeca su naime izjavila kako ne vole biti ljuta i dok su pričala o događajima koji izazivaju ljutnju, govorila su tiho. Neka djeca su i dalje ljutnju poistovjećivala s tugom, što je prihvaćeno kao nedovoljno razvijena emocionalna kompetencija koju dodatno treba razvijati, a ujedno je i u skladu s emocionalnim razvojem te dobi. Djeca su motivirana slijedećom izjavom: „Što mislite o tome da svatko svoju ljutnju prikaže olovkom na papiru i da ona tamo ostane? Možemo pospremiti svoje ljutnje na papir i kasnije malo porazgovarati o njima, jeste za?“

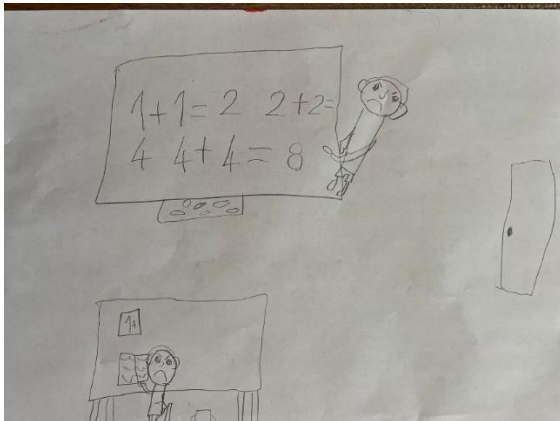

Djeci je ponuđena olovka. Specifičnost u izrazu očitovala se u debljinama linije te strukturama nacrtanih oblika.

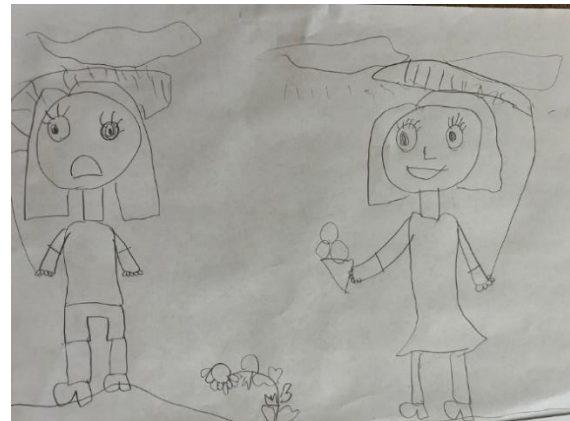
Stvaralački proces

Aktivnost je trajala manje od 30 minuta. Djeca su brzo završavala. Tijekom crtanja uglavnom je vladala tišina. Djeca su crtala i prikazivala detalje te se činilo kako su fokusirana samo na stvaralački proces.

Dječji likovni radovi i osvrt na radove

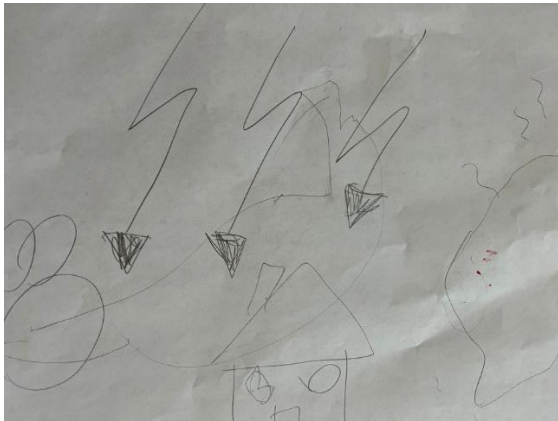

Slika 41. M. (6), „Ljutim se kad rješavamo radne listiće jer mi je dosadno i ne znam!“

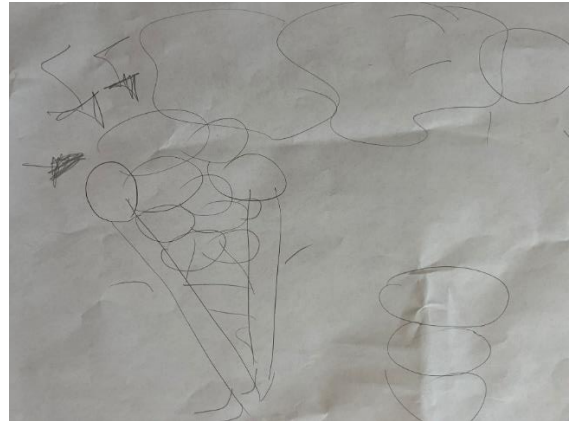

Slika 42. L. (6), „Posvađala sam se s prijateljicom i ljutim se!“

Crtež 41 prikazuje konkretan događaj i prikazani su detalji koji simboliziraju upravo ono što najviše utječe na pojavu ljutnje kod djeteta. iz crteže se može pretpostaviti kako se radi o sjedenju i rješavanju listića te brojevima koje možda dijete ne razumije dovoljno dobro ili mu predstavljaju izazov. Na crtežu 42 dijete je prikazalo moment svađe. Nacrtane su dvije djevojčice s detaljima koji prikazuju izraze lica. Djevojčice su velike i u prvom planu. Izraz lica jedne od djevojčica prikazuje ljutnju, dok kod druge manifestira želju za isprikom te popravkom situacije nastale svađe.

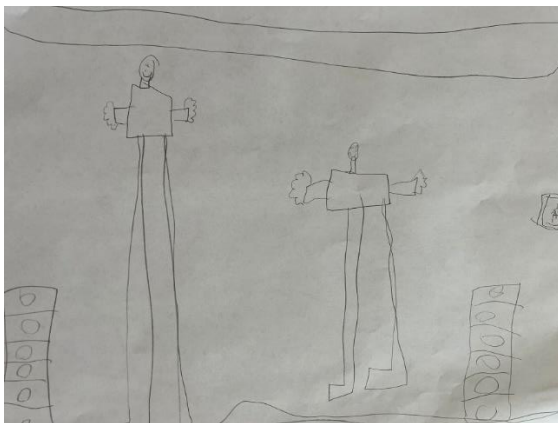

Slika 43. M. (5,5), „Ljutim se jer grmi i kiša je i onda sam tužna!“

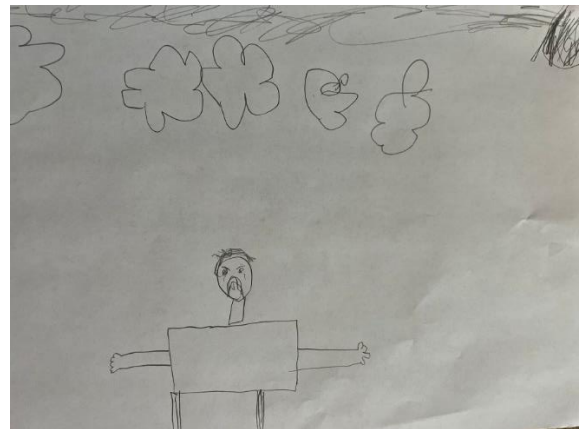

Slika 44. L. (6) „Ljutim se kad je vani ružno vrijeme jer ne mogu van!“

Na crtežu 43 dijete je prikazalo vanjske nepovoljne uvjete. Na dno crteža smještena je manja kuća četvrtastog oblika s detaljima na sebi, a ponad nje su prikazani oblici koji se odnose na grmljavinu. Prikazani su energičnim i ekspresivnim linijama sa strelicama na dnu te sugeriraju pokret. Na crtežu 44 također su prikazani nepovoljni vremenski uvjeti te je prikazana struktura velika i obiluje nizom manjih kružnih pokreta. Dijete je strukturu opisalo kao nevrijeme.

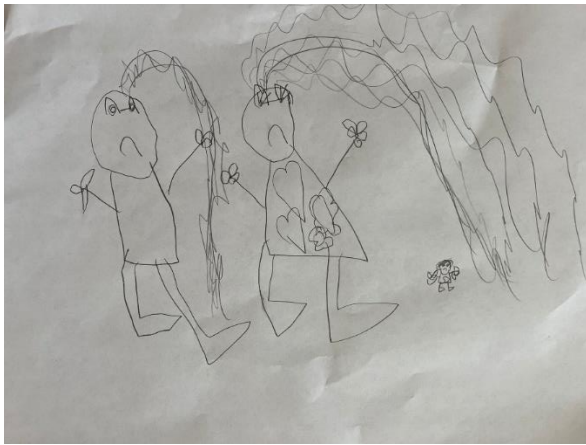
Slika 45. H. (6), „Ljutim se kad se bojim jer su neki drugi ljudi u parkiću!“

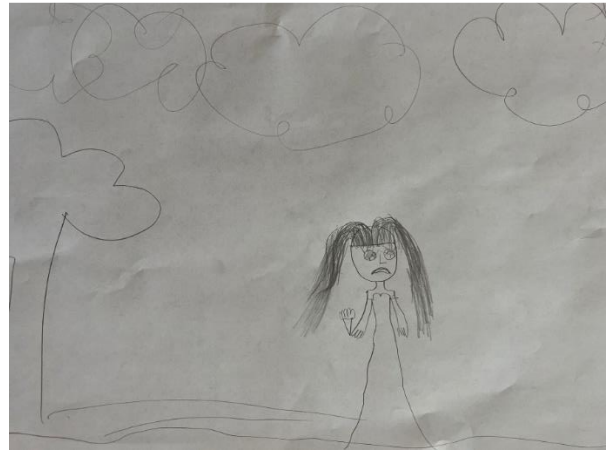
Slika 46. S. (6), „Ljutim se kad se posvađam s prijateljima!“

Na crtežu 45 dijete je prikazalo sprave u parkiću simetrično sa svake strane papira te je prikazalo dvoje ljudi od kojih je jedna struktura veća, a druga manja. Ljudi su prikazani puno većima u odnosu na vanjsko okruženje i četvrtastih su struktura. Na crtežu 46 dijete je prikazalo sebe. Nacrtao je sebe u dnu papira. Prikaz čovjek je u obliku četvrtastih struktura, a na licu su

prikazani detalji koji sugeriraju određenu emociju. Na vrhu papira, iznad djeteta smješteni su elementi oblaka.

Slika 47. S. (6), „Prijateljica i ja hoćemo istu igračku i onda se ljutimo!“

Slika 48. F. (5), „Ljutim se jer se nitko neće igrati!“

Na crtežu 47 nalaze se dvije djevojčice. Desna djevojčica prikazana je s više detalja. Detalji na licu sugeriraju o kojoj se emociji radi, a izlomljene i grube linije kose dodatno naglašavaju emociju unesenu u stvaranje. Element igračke smješten je sa strane te je prikazan u vrlo malom obliku i s detaljima. Na crtežu 48 dijete je prikazalo sebe kako se ljuti. Detalji na licu pokazuju izraz koji je prikaz emocije ljutnje. Na crtežu se još nalaze elementi koji predstavljaju nebo (oblaci prikazani valovitim linijama) te element stabla sa strane na lijevom kraju papira.

5.6.5. Osvrt na drugu cjelinu likovnih aktivnosti

Događaji koji kod djece izazivaju tugu su najčešće loše vrijeme koje utječe na to da se ne mogu vani igrati te situacije u kojima se porječkaju s prijateljima i situacije prilikom kojih se igraju sami. Najčešći motiv u crtežima bili su upravo oni sami dok su papir najčešće ispunjavali motivima padalina. Prilikom opisa djeca su i mimikom lica sugerirala kako se radi o tuzi te su dodatno naglasila ozbiljnost i važnost događaja kojeg su prikazala.

Crtajući događaje koji odražavaju emociju sreće, u središtu motiva bila je igra. Također crteži obiluju bojama kao što i crteži emocije sreće na temelju poslušane skladbe također odišu raznovrsnim bojama. Može se pretpostaviti kako djeca sreću povezuju i s određenim bojama, odnosno sa šarenilom kojim ispunjavaju cijeli prostor predviđen za likovno izražavanje.

Također kao motiv sreće djeca su opisala odlazak i boravak na godišnji. Tako je nekoliko crteža sadržajno povezano s odlaskom odnosno boravkom na moru u što je uključena cijela obitelj. Može se pretpostaviti kako i zajedništvo te obitelj kod djece izazivaju emociju sreće.

Sukladno očekivanjima i prethodnim istraživanjima navedenima u radu, djeca su događaje povezane s ljutnjom povezala i s tugom. Tako se u opisu nekih radova nalaze i ljutnja i tuga. Osim toga, radovi su slični radovima koji opisuju događaj povezan s emocijom tuge. Djeca su iskazala kako su ljuta kad se igraju sama, kad se sukobe s prijateljima te kad je vani loše vrijeme pa se ne mogu igrati.

Prilikom likovne interpretacije događaja koji evociraju ljutnju, djeca su koristila olovku, povlačila oštre linije te je pritisak olovke na papir bio intenzivan.

Prilikom prikaza događaja koji evociraju sreću, djeca su crtala smirenijim pokretima, jednostavnijim i s više detalja i boja.

Događaji koji izazivaju tugu prikazani su intenzivnijim pokretima kista te su djeca birala ponovno plavu boju (kao i u zadatku povezivanja emocije tuge sa određenom skladbom) te su također koristila tamnije boje kako bi dočarala svoj doživljaj emocije.

6. ZAKLJUČAK

Prema provedenom istraživanju dobiveni su rezultati koji idu u prilog prethodnim istraživanjima. Odnose se na to da djeca lakše i u većoj mjeri prepoznaju emociju sreće, potom tuge, a u puno manjoj mjeri ljutnje. Radovi koji su povezani sa slušanjem skladbi su apstraktni i uglavnom interpretirani pokretima kista, pastele i olovke po papiru. Emociju tuge djeca većinom povezuju s lošim vremenom te kao razlog tome navode nemogućnost izlaska van. Djeca su samostalno birala boje te su ponajviše sreću povezala s određenom bojom, a odnosi se zapravo na više boja na jednom papiru. U ostalim radovima djeca biraju naturalističke boje (koje odgovaraju prikazanim motivima u stvarnom okruženju). Kod tehnike pastela pokreti bojom po papiru u dijelu radova odraz su doživljaja glazbe.

Prilikom prikaza događaja koji pobuđuju određenu emociju kod njih, većina motiva uključivala je upravo djecu autore crteža te je poneki crtež uključivao i bliske osobe odnosno motive iz okruženja koji su povezani s vremenom odnosno okruženjem koje su djeca prikazala. Prikazi događaja i opisi također sugeriraju kako djeca povezuju emociju ljutnje s emocijom tuge te su motivi i opisi na crtežima stoga dosta slični. Djeca emocije na ovim crtežima prikazuju kroz izraz lica i položaj ruku (osmijeh na licu, raširene ruke). Karakter crta u radovima također odražava određenu emociju koja je kod djeteta evocirana (izlomljene crte za ljutnju, nježne crte za radost).

7. LITERATURA

- Balić Šimrak, A. (2011): Umjetničko djelo u likovnom odgoju i obrazovanju. Zbornik znanstvenih skupova 2009.–2011. Zagreb: UF, Ecnisi
- Belamarić, D. (1986): Dijete i oblik. Zagreb: Školska knjiga
- Blašković, J., Kuliš, A. (2017). Preschool children's reactions to active music listening through movement, visual arts and verbal expression. Croatian journal of education. 19 (3): 273-292
- Brajša-Žganec, A., Slunjski, E: (2006). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. Društvena istraživanja. 16 (3): 477-496
- Đuranović, M., Klasnić, I., Matešić, I. (2020). Poticanje dječje kreativnosti u predškolskim ustanovama. Školski vjesnik 69 (1): 89-110
- Grgurić, N., Jakubin, M. (1996.) Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje. Zagreb: Educa.
- Herceg, L.; Rončević, A; Karlavaris, B. (2010.): Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Zagreb: Alfa
- Jakubin, M. (1989.) Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
- Jakubin, M. (1999). Likovni jezik i likovne tehnike. Zagreb: Educa
- Kušević, Z.; Greguraš, S. (2020). Upotreba likovnog izričaja u analitički orijentiranoj psihoterapiji djece i adolescenata. Med-Jad 50 (1): 43-46
- Lowenfeld, V., Brittain Lambert, W. (1987). Creative and mental growth. Prentice hall
- Milivojević, Z. (2010.) Emocije. Zagreb: Mozaik knjiga
- Peić, M. (1971): Pristup likovnom djelu. Zagreb: Školska knjiga
- Pivac, D. (2016). Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva i mašte u komunikaciji s kulturnom baštinom. Školski vjesnik
- Zečević, R. (2020): Kreativnost kao sastavni dio nastave likovne kulture. Magistra Iadertina 15 (1)

